

Az iskolarendszeren kívüli könyvtári szakképzés
füzetei

MC

149.475

Az olvasásműveltség alappjai

Információ, dokumentum, könyvtár. A hazai könyvtári rendszer
irányítás. A magyar könyvtárság helyzete. A hazai könyvtári rendszer
Gyűjteményszervezés. Alomanyagok, rendezés, rendeltetés, állomány
A tartalmi feltárás alappjai. A formai feltárás alappjai. Példatár
formai feltárás gyakorlásához. Az olvasók szolgálatának tartalma
kérdései és technológiája. Tájékoztató munka alappjai. Az olvasási
alappjai. Számítástechnikai ismeretek. Speciális könyvtári tevéken
A könyvtár működése és működtetése

Könyvtári
Intézet

Nagy Attila

Az olvasásismeret alapjai

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Budapest
2004

Sorozatszerkesztő
Papné Angyal Ágnes

Lektorálta
Katsányi Sándor

Fedélterv
Gerő Éva

ISBN 963 201 608 4
ISSN 1587-8651

(A kézirat lezárva 2002. december 31-én)

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Készült
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával

MC149.475

2004

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARICA

Kiadja a Könyvtári Intézet
Felelős kiadó: dr. Dippold Péter igazgató
Készült az AKAPRINT Nyomdaipari Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Freier László

Bevezetés

„...csak a könyv kapcsol múltat a jövőbe..” hirdették országsszerte ezerszám plakátjainkon Babits Mihály gondolatát az Olvasás Éve rendezvénysorozatának mottójaként (2001. júniusától 2002. júniusig). S akinek volt szeme, érzékenysége a képi üzenetek befogadására, mondatokká formálására, annak világos lehetett, hogy a kompozíción szereplő XV. századi Thuróczy krónika és a honlap jelzése (www.olvasaseve.hu) egyetlen grafikai alkotásban jó ezer esztendő történéseit, kultúráját kötötte össze, hidalta át.

Ne bántson most bennünket a költő elfoglaltsága a könyvek iránt, legyünk inkább megértők s elnézőek! Mert ez bizony szűkítés. Mindenfajta írásmű, illetve bármilyen kulturális akció, alkotás (történetek, versek elmondása, mesék felidézése, színdarabok, zeneművek, épületek, festmények, szobrok) előadása, meghallgatása, megtekintése alapvetően ugyanezt az elemi, kapcsolatteremtő funkciót tölti be. Felidézünk, érthetővé, netán kérdésessé teszünk valamit az előttünk járók életéből, teljesítményeiből s ezzel akarva, akaratlan tájékozódási pontokat keresünk, találunk a mai, holnapi gondolatainkhoz, tetteinkhez. A múlt alapos ismerete védőoltásként immúnissá tesz bennünket a hasonló ostobaságok és bűnök megismétlésével szemben, írta valahogy ilyesféleképpen jó két évtizede Cseres Tibor. Vagyis korántsem közömbös, hogy a XXI. század elejének fiataljai kit és mit tartanak emlékezetes személyiségnek, eseménynek a múltból. Hányan emlegetik erre a kérdésre (akár csak a balhé kedvéért) Hitlert vagy Sztálint s hányan Széchenyi Istvánt, Hunyadi Jánost, netán Kádárt és Szálasit, Kossuthot vagy IV. Bélát? Szabadságharcainkat, 1848-at és 1956-ot?

Nem árt szembenéznünk a ténnyel: a 2001 tavaszán megkérdezett középiskolások mindössze 3%-a ítélte ez utóbbi évszámot a legemlékezetesebb történelem egyikének! Pedig addigra már 12 esztendeje szabadon ünnepelhettek október 23-án. Ki és milyen hatékonysággal köti össze a múltat a jövővel, ha egyre kevesebbet és egyre kevesebben olvasunk? Szülők, pedagógusok, könyvtárosok a média munkatársai, minden gyerekek és fiatalok közelében élő felnőtt óhatatlanul is érintett a kérdés kapcsán. Hogyan él bennünk a múlt? Mit tartunk fontosnak tízedszer is felidézni, elmondani, felolvasni, vagy csak kézbe adni, rámutatni, a megfelelő időben a képernyőt kivilágítani? S ez által az összetartozás érzését, tudatát megteremtteni, ismételtlen megerősíteni.

Az olvasás ismeretszerzés, tanulás - halljuk leggyakrabban. Bizonyára! S egyúttal rezignáltnan vesszük tudomásul, hogy a PISA 2000 című nagy, nemzetközi kutatás eredményei szerint a magyar 15 évesek negyede funkcionális analfabétának minősíthető. Nem értik meg az olvasott szövegek legfontosabb tartalmi mozzanatait!

Ráadásul ritkán gondolunk bele, hogy a pusztá ismeretközlő szöveg értő olvasása is egyúttal kapcsolatteremtés. A korábbi tudásom, világszemléletem kiegészül, gazdagodik az új információkkal, vagy éppen konfrontálódik a „két világ” s az ütközet nyomán átértékelődik az én nézetrendszerem, érvényes tudásom, netán a forrás hitelességét megkérdőjelezve kételkedővé, vitapartnerre változom. Egy korábban nem létező kapcsolat jön létre. Már tudunk egymásról, még akkor is ha nem teljes köztünk az összhang. Már gondolkodóba esem: hátha mégis neki van igaza? Utána kell járnom, ellenőriznem kell saját emlékezetemet, az újszerű információ forrását, az értelmezési lehetőségeket.

Az olvasás kikapcsolódás, pihenés, szórakozás, kaland - szól az ugyancsak közkeletű vélekedés. S mindez hogyan? Kilépek saját korábbi hétköznapi világomból, találkozom a reformkor, az első világháború, az 1956-os október, a rendszerváltoztatás hőseivel, meg a fantasztikus úrkalandok, a californiai sikertörténetek szereplőivel, tetteikkel, gondolataikkal, céljaikkal, az általuk képviselt értékekkel, érzelmeikkel. És ez már ismét egy új kapcsolatrendszer. Kik voltak ők, mit akartak? Tudok velük azonosulni? Hasonlítanak gondjaik az enyémeinkhez? Kifejezetten magamra ismerek, netán azt fogalmazzák meg, amin én már hetek óta rágódom? Ajtókat, ablakokat nyitnak s néha éppen egy tükör villan felém.

Bruno Bettelheim írja egy helyütt:

„a mese (az olvasás) olyan varázstükör, melyben az olvasó saját lelki életének legfontosabb mozzanatai jelennek meg”. Vagyis olvasás közben nem csupán a külvilággal kerülünk sokféle kapcsolatba, hanem az írói szándéktól függetlenül önmagunk jobb, mélyebb megértéséhez is eljuthatunk. Hiszen a történetek, a szituációk, a mások tetteinek, érzelmeinek átélése a magunk tudattalan feszültségeinek képekké, gesztusokká, szavakká formálásához ugyan-csak (az álmokat kivéve) mással pótolhatatlan eszközöket kínál. Márpedig szülői, pedagógusi, pszichológusi tapasztalatokból jól tudjuk, hogy a kiegyensúlyozott, érett személyiséget többek között a megfelelő szintű önismeret, a konfliktustűrés és konfliktusmegoldó készség magas szintje jellemzi. Ez pedig kizárólag egy folyamatos, intenzív belső párbeszéd eredményeként születhet meg, melynek egyik legfontosabb gerjesztője éppen a mostanában egyre kevésbé kedvelt szépirodalmi művek olvasásán, átélésén keresztül jöhet létre.

Olvasás közben tehát eljuthatunk legmélyebb önmagunkhoz, kapcsolatba kerülhetünk lelkünk rejtett (szégyellt, titkolt, be nem vallottan vágyott) elemeivel. Szaknyelven szólva: átjárhatóvá lesz a tudatos és a tudattalan világ közötti, korábban áttörhetetlen fal, vagyis olvasás közben találkozhatunk az eddig rejtett, de talán még igazabb, belsőleg rendezettebb önmagunkkal, megértve annak a bizonyos belső, felső hangnak az üzenetét is. (Egyébként az itt említett tudattalan belső világ létéről könnyen megbizonyosodhatunk, ha csupán saját elvett szavainkra, tendenciózus elfelejtkezéseinkre, no és álmainkra gondolunk.)

Csak ehhez néhány percnyi csendre, befelé, a másik ember felé, a nyomtatott szó felé forduló figyelemre, beszélgetésre, töprengésre, olvasásra van szükségünk. Minek eredményeként egy harmonikusabb, tisztább, őszintébb, teherbíróbb személyiséggel ajándékozunk meg kedvesünket, családunkat, gyermekeinket, munkatársainkat, a ránk bízottakat, a hozzánk forduló olvasókat.

Végül, a klasszikus József Attilai megfogalmazás igazsága. “Hiába fürösztöd önmagadban, / Csak másban moshatod meg arcodat!” Az együttes élmény, a közös olvasás, majd azok megvitatása nyilvánvalóan a legszűkebb családi, baráti körben lehet a leghatékonyabb. Hiszen itt van legnagyobb esélye a közbevetett kérdéseknek, megjegyzéseknek, az elhangzottak értelmezésének, az egyéni jelentéstulajdonítások ütköztetésének, az egymást kiegészítő, gazdagító megbeszélésének. Általa az éppen fizikailag vagy csupán lélekben együtt élők között tisztázódhat, rendeződhet az, ami az elmúlt években ideiglenesen vagy ismétlődően feszültségek, viták, konfliktusok forrása volt, netán kifejezetten a harmonikus együttélést tette lehetetlenné. Vagyis a mindenkor kézbe vett mese, novella, vers, regény - egyáltalán valamilyen műalkotás - minden esetben kikerülhetetlen kapcsolatteremtő erővel rendelkezik. Első rendben éppen az emberi társadalom alapegységeinek, elemi sejtjeinek, a családnak, az iskolának, a civil (könyvtári, önképzőkori, egyházi) közösségeknek belső kapcsolatrendszerét segít újraértelmezni, a látványosan lazuló szálakat ismételten megerősíteni, a netán már elszakadtakat összekötni.

Van tehát értelme újra a versek, a történetek, a mesék, az írott szó világa felé fordulni!

Az ismeretág körvonalai

Tulajdonképpen nem létezik a címben jelzett "tudományág". A tömör és bizonyára szokatlan "olvasásismeret" szóösszetétel inkább csak kísérlet arra, hogy a felsorolt szaktudományok, könyvtárosi szempontból feltétlenül indokolt szoros mellérendelését, közvetlen egymás utáni tárgyalását egységes, ám jól tagolt szerkezetben végezhessük el.

Gondolkodásunk, vizsgálódásunk alanya tehát a bennünket felkereső, egyébként *szociológiai* (nem, életkor, iskolai végzettség, lakóhely, munkakör, családi háttér, stb.) és *lélektanilag* meghatározott (személyiségjellemzők, érdeklődési köre, értékrendje, céljai, vágyai, stb.) egyén, akit akarva, akaratlan szolgáltatékességünkkel vagy rideg hivatalnoki gesztusainkkal, szaktudásunkkal és segítőkészségünkkel, felkészültségünkkel vagy bizonytalankodásainkkal, de befolyásolunk. Riasztó vagy vonzó példaként jelenhetünk meg előttük, akár külsőnként, akár az általunk közvetített magatartásmintákat, tájékozottságot, ismeretrendszert illetően. Vagyis itt válik érthetővé gondolatrendszerünk harmadik eleme a *pedagógia*, a nevelés mozzanata, melyet az első pillanattól kezdve nem a vezetés, az irányítás, a felszólítások követésének színimájaként, hanem sokkal inkább az önkéntelen utánzás, a mintakövetés, az értékek kíváncsisága tétele értelemben fogunk használni.

Az olvasás szociológiája

A szociológia egyszerűen szólva a jelen történelme, vagy más megközelítésben az egyes társadalmi rétegek közötti különbségek feltárásának, illetve ezek időbeli változásainak bemutatását, továbbá az egyén és a társadalom (rétegek, csoportok) közötti viszonyok, kapcsolatok természetét közelebbről vizsgáló tudomány. Hiszen, mint minden társadalom így a XXI. század elejének magyar társadalma is jól látható tagoltságot mutat – többek között - a népesség iskolázottságát, munkavégzésének jellegét, lakóhelyét, szabadidős tevékenységeit, olvasási kultúráját, (az olvasásra fordított idő mennyiségét, a megvásárolt, elolvasott könyvek összetételét, könyvtárhasználati szokásait illetően, stb.) étkezési-, öltözködési szokásait tekintve.

Adatok az olvasás mennyiségéről

Elsőként a Központi Statisztikai Hivatal egyik (Falussy B. 2002.) kiadványából idézzünk néhány példát az említett különbségek jellegére, nagyságrendjére, vonatkozóan. Hogyan változtak az olvasási szokások az utóbbi évtizedekben nálunk?

A táblázat adatai szerint jelentős különbségek vannak a férfiak és a nők, (akik láthatóan jobban ragaszkodtak a korábban is olvasásra szánt percek megtartásához, mint a férfiak), a budapestiek, az egyéb városokban és a községben lakók olvasási szokásai között, melyek ráadásul időben is változtak. Tagadhatatlanul drámai módon csökkent az olvasásra szánt percek száma a 90-es évekre, majd 2000-re ez a tendencia lefékeződött. (Mindig mindenben a budapestiek állnak a legjobban s a községekben élők a sereghajtók, hiszen a lakosság iskolai végzettsége a fővárosban jóval magasabb, mint a kistélepüléseken, hogy a könyvtárak és könyvesboltok elérhetőségéről ne is ejtsünk szót. Az előnyök és a hátrányok - iskolázottsági, jövedelmi, lakhatási, közlekedési, kulturális, egészségügyi, stb. – rendszerint törvényszerűen összegződnek, egymást erősítik.)

Természetesen az érdeklődők hasonló adatsorokat találnak a jelzett kiadványban még az egyes korcsoportok, valamint iskolai végzettség szerinti bontásokban is. Ezek részletezése helyett a foglalkozás, a munkavégzés jellege szerinti megoszlást villantsuk még fel, hogy az említett társadalmi tagoltságot még plasztikusabban érzékeltethessük.

Naponta átlagosan hány percet fordít olvasásra?

A 18-69 éves férfiak és nők napi átlagos olvasásra fordított ideje - a lakóhely településtípusa szerint:

	Év	Férfiak			nők		
		Budapest	egyéb város	Község	Budapest	egyéb város	község
olvasás	1977	51	42	30	29	21	15
	1986	51	41	35	38	29	22
	1993	29	32	23	31	32	19
	2000	40	29	24	30	21	17
Könyv- olvasás	1977	29	18	11	20	11	7
	1986	21	12	7	20	12	7
	1993	12	9	7	17	16	10
	2000	20	8	5	21	8	7

Az aktív kereső férfiak átlagos napi olvasásra fordított ideje – foglalkozási csoportok szerint

	Év	vezető és értelmiségi	szakmunkás	segédmunkás	mezőgazdasági fizikai
Olvasás	1977	60	32	25	21
	2000	41	20	16	18
Könyv- olvasás	1977	31	14	9	6
	2000	20	5	5	2

Szándékosan rövidítettük, egyszerűsítettük az eredetileg jóval gazdagabb táblázatot, de a nagy tendenciák félreérthetetlenül leolvashatók. Az olvasás általános visszaszorulása mellett még a könyv tartja leginkább korábbi tekintélyét (a napilapok és különösen a folyóiratok sokkal jobban veszítettek népszerűségükből), de a leginkább fájó jelenség az egyes társadalmi rétegek közötti kulturális távolságok növekedése. 23 évvel korábban a két szélső társadalmi csoport között még ötszörös (30 kontra 6 perc/nap), az ezredfordulóra pedig már tízszeres (20 kontra 2 perc/nap), különbségek alakultak ki az értelmiségiek és a mezőgazdasági fizikai dolgozók között. (Lásd a könyvolvasás két sorának végpontjait!)

Az olvasmányok összetétele

Természetesen nem csupán az olvasásra szánt percek mennyisége változott az elmúlt évtizedekben, de alaposan átrendeződött az elolvasott, kézbe vett, (esetleg csupán képernyőn) megnézett dokumentumok típusának összetétele is. Folyamatosan emelkedik az ismeretközlő (ismeretterjesztő és tudományos) művek iránti érdeklődés, csökken az igényes szépirodalom népszerűsége s növekszik a főként amerikai, angolszász lektűrök iránti kereslet. Itt és most nem lehet feladatunk a jelzett tendenciák részletes bemutatása, elemzése, de egyetlen táblázattal hadd érzékeltessük a leírtak irányát, erejét, nagyságrendjét. (Gereben F. 2002)

Amint az a táblázatból jól látható 1964-ben még a legutóbbi olvasmányok jó harmada a nemzeti és világirodalom klasszikusokból állt össze (Jókai, Gárdonyi, Móricz, Mikszáth, Hugo, Móra, Mark Twain, Tolsztoj), az ezredforduló évében viszont már egyedül Jókai képviseli ezt a kategóriát a maga igen szerény, alig 2%-os jelenlétével. A reális problémáktól való direkt menekülést, a legközvetlenebb "elzsongítást", szórakoztatást, szolgáló olvasmányok dominanciája félreérthetlenné vált. Némi sarkítással állíthatjuk, hogy a klasszikusok dominanciáját részben felváltotta a horror és a pornó szalonképes változata. (Itt a gondosabb elemzés során részletesebben ki kellene fejtenünk az egyes kategóriák – klasszikus, romantikus, lektűr, kor-

társ értékes irodalom, stb. – kritériumait s példák sorával kellene jóval pontosabbá tennünk a fenti megállapítások tartalmát. Mindez azonban hadd maradjon vagy a későbbi főiskolai tanulmányok idejére, vagy bízzuk az adott tanulócsoporthoz, illetve oktató kíváncsiságára, igényességére!)

A legutóbbi olvasmányok szerzői – különböző években – reprezentatív országos minták felnőtt könyvolvasói körében

Sorszám	1964*		1985		2000	
	Szerző	Az összes olvasmány %-ában	Szerző	Az összes olvasmány %-ában	Szerző	Az összes olvasmány %-ában
1.	Jókai Mór	16,2	Szilvási Lajos	3,7	Steel, D.	4,6
2.	Gárdonyi Géza	4,9	Jókai Mór	2,6	Cook, R.	3,8
3.	Móricz Zsigmond	4,9	Dumas (id.)	2,2	Lőrincz L. László	2,4
4.	Mikszáth Kálmán	4,1	Berkesi András	2,1	Jókai Mór	1,9
5.	Hugo, V.	2,3	Merle, R.	1,8	Moldova György	1,7
6.	Verne, J.	2,2	Zalatnay Sarolta	1,8	Smidt, W.	1,4
7.	Cronin, A. J.	2,2	Zilahy Lajos	1,3	Fable, V.	1,2
8.	Móra Ferenc	1,7	Móricz Zsigmond	1,1	Courths-Mahler, H..	1,0
9.	MarkTwain	1,5	Rejtő Jenő	1,1	Dallos Sándor	1,0
10.	Tolsztoj, L.	1,4	Szabó László	1,1	King S.	1,0

*Forrás: Mándi 1968, 107. o.

A könyvtárhasználat mutatóinak alakulása

Az időmérleg vizsgálatokban találtakhoz hasonló nagyságrendű és jellegű eltéréseket, majd időbeli elmozdulásokat találunk, akkor is, ha szigorúan a könyvtárhasználatra vonatkozó adatokat vesszük elő. (Gereben F. 2002.)

A beiratkozott könyvtári olvasók aránya minden társadalmi rétegben csökkent, de a mértékekben a fentiekhez nagyon hasonló módon, jelentős különbségek tapasztalhatók. Jól láthatóan az értelmiségiek maradtak leginkább könyvtárhasználók, míg az egyéb szellemi foglalkozásúaknál és a munkásoknál az arány felére csökkent, ugyanakkor a nyugdíjasok, a háztartásbeliek esélyei még drasztikusabban romlottak. Vagyis a 2-3 évtizede is meglévő kulturális esélyegyenlőtlenségek még határozottabbakká váltak.

Itt ismételtelen meg kellene állnunk, hogy a kulturális esélyegyenlőtlenségek generációkon keresztül öröklődő, az erős halmozódási tendenciát hordozó természetéről értekezzünk. Kérjük a tisztelt hallgatókat, oktatókat: idézzék fel saját szociális környezetüket és keressék meg a fentieket igazoló vagy cáfoló példákat!

Foglalkozási réteg	A könyvtári tagok adott rétegen belüli százalékos aránya		
	1978	1985	2000
Értelmiségiek	61	59	54
Középszintű szakemberek	25	36	18
Egyéb szellemi dolgozók	37	36	
Munkások	13	13	6
Mezőgazdasági fizikai dolgozók	6	8	
Nyugdíjasok	15	9	5
Háztartásbeliek	6	1	2

Ez persze a felnőttek világa, akik úgymond nehezen tartanak lépést a változásokkal. De majd a fiatalok! Nos, vessünk egy pillantást az ő adataikra is! 2001 tavaszán 1102 fős mintán vizsgáltuk a 15-17 évesek olvasási, könyvtárhasználati szokásait. Természetesen már a ne-mek és a regionális megoszlás mentén ugyancsak találtunk különbségeket, de az eltérő iskolatípusokba járók válaszaik teszik nyilvánvalóvá a fentiekben jelzett kulturális távolságok átörökítését, maradandó jellegét. (Nagy A. 2002.)

A könyvtárhasználat gyakorisága középiskolások körében
(Válaszok a megkérdezettek százalékában)

	Szakképző	Szakközép-iskola	Gimnázium	Összesen
Több könyvtárat használ	3	19	32	19
Egy könyvtárat használ	26	45	45	40
Most nem használ	51	29	19	33
Soha nem használt	17	5	3	8

Hadd hívjuk fel a figyelmet a "legszélesebb szakadékok" hollétére! Például több könyvtárnak használója a gimnazisták körében tízszer több, mint a szakképzősök között, a soha még könyvtárba be nem lépők esetén pedig ellenkező előjellel, de csaknem hatszoros "előnyük" van a szakmunkás bizonyítványt szerzőknek az érettségit adó gimnáziumokba járó kortársaikkal szemben. Itt természetesen egy hosszabb és mélyebb fejtegetés kezdődhetne a családi kultúra meghatározó, a lakóhely befolyásoló, az iskolatípus pályaeorientációs hatásairól. Elégdjünk itt és most meg a fentiekben jelezett, a mai és persze a (közeli) jövőbeni magyar társadalom kulturális rétegzettségét bemutató tényekkel! Ennek szellemében fogadjuk el, hogy nincsenek átlagos olvasóink, könyvtárhasználóink, hanem nőkkel és férfiakkal, falusi iskolázatlan segédmunkásokkal, munkanélküliekkel, hajléktalanokkal és nagyvárosi középiskolásokkal, főiskolai-, egyetemi hallgatókkal, magas fokon képzett, vezető beosztású értelmiségiekkel, kisvárosi polgármesterekkel és szellemi vagy testi fogyatékos betanított munkásokkal egy-

aránt találkozhatunk könyvtárainkban. Akiknek egyformán joguk van a szolgáltatások lehető legszélesebb körét igénybe venni, nekünk pedig kötelességünk - érzékelvén ugyan az öltözködésben, a beszédmódban, az érdeklődésben, a felkészültségben, a tájékozottságban szükségképpen meglévő erőteljes különbségeket - mindenkinek a tőlünk és intézményünk kapacitásától függően a legelőzékenyebben, a lehető legszakszerűbben válaszolni kérdéseikre, kéréseikre.

A könyvtár ugyan hagyományosan inkább a középosztály, a tanultabb emberek számára a legfontosabb tanulóhely, dolgozószoba, közéleti fórum és baráti találkozóhely, de egyúttal mindenki más számára is az önkéntes továbbképzés "szabadegyeteme", a kikapcsolódás és a demokratikus érintkezési mód gyakorló terepe. Egyetlen percre sem feledhetjük, hogy a tanulás, a tájékozódás, a kikapcsolódás, a közéleti részvétel nem kevesek kiváltsága, hanem minden ember egyetemes jogait jelentik. S ebből következően az elesettebbek, szegényebbek, hátrányos helyzetűek szolgálata éppen olyan feladatunk, mint a város vezetőinek, értelmiségi elitjének, a közép és felsőoktatásban résztvevőknek nyújtott naponként, természetesen "ajánlétként" jökedvű, szakszerű szolgáltatásunk.

Az iskolarendszeren kívüli kulturális intézmények egyik legfontosabb funkciója éppen a fentiekben jelzett és évtizedek (századok) óta makacsul újratermelődő, halmozódó kulturális különbségek enyhítése, az ilyen jellegű távolságok csökkentése lenne.

Nehéz helyzetek

Első résztémánk lezárásaként egyrészt Koncz Károly kollégánk írását ajánljuk érdeklődő olvasóink figyelmébe, másrészt egy megrendítő példán szeretnénk felmutatni a sokszor nem is sejtett „kulturális szakadékok” mélységét, s – ez már bizony átvezet a lélektani, pedagógiai szempontok mérlegeléséhez is – a nehezen megtalálható jó gesztusok feladatát.

Alkalom a beszélgetésre

„Szalad a kolleganóm: Jött itt egy öreg, valami könyvet akar kitiltani a kölcsönzésből, mert obszcén, vagy mittudomén. Kelletlenül otthagynom a törlési listát, pedig az sem nekem való, megyek: most majd a” főnök” eligazítja a dolgokat.

Találkozom a felszólamlóval, tipikus öregúr. Öltöny, békebeli, őszes, de frissen nyírt bajsuz, sétabot, kicsit roggyant reverens tartás.

Kezelés, bemutatkozás. Beinvitálom az olvasóba, helyet mutatok, öreges eleganciával leül a fotalba. Szembe leülök én is.

Kezdi mindjárt a mondandóját:

„Uram! Itt van ez a könyv, ez egy skandalum! Megemeli a kötetet, (lopva-hirtelen leolvassom a borítóját) James Joyce: Ulysses. Olvasson csak bele, itt a 830. oldalon! Hát ez valami fürtelem. Ilyen irományt bűn lenne az ifjúság kezébe adni”

Átveszem a könyvet, olvasom az ominózus, körömmel bejelölt szakaszt:

„Végigcsókolta popójának pomponpuha kupoláit, mindkét kitélt féltekét, a bokros gazbarázdát, dinnyegözben csakcsókosan csiklandozva.”

Rezzenten arccal feltekintek. Az öreg nekilödul:

„No látja ezt? Ilyen idiómákat elültetni az ifjúság gondolkodásába; végzetes bűn! Megbocsáthatatlan vétek! Egyetért?”

Kapirgálok az ornyergemen – valami eszembe jut.

Tegyünk egy próbát! – jövök elő a farbával, előrelapozok a könyvben. Elkezdem fennhangon olvasni a legelejét:

„Szerartásosan jött lefelé a lépcsőkilépőről a dagadt Buck Mulligam, kezében szappanos tál, rajta keresztben tükör és borotva. Sárga fürdőköpenyét, oldott övvel, hintázó hajnali szellő

emelgette a magasba a háta mögött. Ég felé nyújtotta a tálat és rázendített: *Introibo ad altare dei!*"

Itt félbeszakítom, felnézek; milyen a hatás? Nem csalódtam az öreg Joyceban, jó urbánus, ahogy belekezd. Látom, ennyi még kevés lesz megtámogatni, amit mondani készülök, hát lapozok. Valami nehéz latinost keresek, „skippingelem” a sorokat; kulcsszavakat, orientáló szövegtesteket kutatok. Találok is mindjárt alkalmasnak látszót, a következő oldalon. Olvasom, mint előbb.

„Epi oinopa ponton. Ó, Dedalus, a görögök!” Hoppá! – hökölök meg egy pillanatra. Hiszen ez nem egészen latin! Csak ne, csak ne, most a privátim reflexiók! Folytatom:

„Megtanítlak görögül. Eredetiben kell olvasnod. Thalatta! Thalatta!”

Hirtelen elhallgatok, jelezve, hogy eddig a demonstrandum, s már mondom is egy áspiskígyó hízelkedésével a csapda szavakat: Látja, uram?! Ha valaki elkezd egy ilyen megsodort szöveget és végiggyúrja a 830. oldalig; hát nem gondolja, hogy az már tudhat még egyebeket is?

Rám néz, cinkosan csippent a szemével. Közelebb hajol, súgja:

„Tudja mit? Én se olvastam el, csak úgy átabotában. Meg hát ez a fertő ott, megakasztott. Felháborított! ... Persze értem én, mit akar ön mondani. És szavamra; igaza van! Tényleg, ez csak ahhoz jut el, aki érti már a csíziót. Még úgyabbul ám! Igaz-e?”

Nem válaszolok, csak megbiccentem a fejem. Majdnem mindent kimondott helyettem. Mindjárt folytatja is, csak valahogy változik a hangja:

„Tudja, azért jó, hogy beszélgettünk. Én már több mint egy éve egyedül vagyok. Elment az én kedves feleségem. Isten nyugosztalja!” Hallgat egy sort. Egészen halkan folytatja:

„Nagyon keserves így nekem. Nincsen emberfia, akivel jó szót válthatnék. Így van ez bizony, ha az idő eljárt!” – ennyit mond, s kezet nyújt még búcsúzóra. Elkísérem a kijáratig. Ott eltűnik, mint a múlt ködlovagja.” (Koncz Károly)

Jöhetett volna a szakszerű kioktatás, a magabiztos hozzáértés bizonyítása, a megszegyeztetés, a jogosan tiltakozó önvédelem. Agresszív fellépésre azonos jellegű reakció, a szokásos pingpong. Nem, itt egy megértő, együttérző, együttgondolkodó, egyenrangú, partneri viszonyt, disputát kezdeményezett a könyvtáros, melynek eredménye nyilvánvalóan őt igazolta. Elegendő volt türelmesen meghallgatni s néhány idézettel még izgalmasabbá tenni a kézbe vett könyvet. Mindketten közelebb kerültek a tárgyhöz, a vitatott mű jellegéhez, értékéhez, s ráadásul a két ember is kölcsönösen becsülni kezdte a másikat.

A kitiltott

„Az olvasó” a helyi szociális otthon lakója – ez az otthon elmebetegek, öregkorukra szenilisekké váltak gyűjtőhelye. Sétál, nézeget, beszélget. Nem tűnik bolondnak, inkább elesettnek. Beiratkozik a könyvtárba, kölcsönözni is szeretne. Próbaképpen egyetlen könyvet adnak neki – visszahozza rendesen, idejében. Hetente többször is bejár, néha csak beszélgetni, máskor kölcsönöz is. Csak a színes képeskönyvek érdeklik. Valószínűleg sokkal fontosabb neki a könyv származása, azaz hogy a könyvtárból való, mint a könyv tartalma. A könyvtárosnőnek a családjáról, a múltjáról beszél. Nem árt senkinek, de néha kicsit idegesítő, az olvasókat is zavarja.

Az egyik nap ebédszünetről visszatérve a könyvtárosokat a takarítónő egy csomag könyvvel fogadja: Az öreg hozta vissza, szó nélkül az asztalra dobta és elrohant.

Délután telefonál a szociális otthon vezetője: Tudomására jutott, hogy egyik ápolta könyveket kölcsönöz. Ez az ember nem is tud olvasni! A könyvekre se tud vigyázni, hisz bármelyik társa tönkretelheti azokat. Azt beszélik, beleszeretett az egyik könyvtárosnőbe. Vigyázzanak vele! Küldjék el, ha odatéved! Ő megtiltotta neki, de ha mégis ...

Az öreg többet nem jött a könyvtárba. Ha az utcán a könyvtárosokkal találkozik, elfordítja a fejét.”

A történet nem ötvenéves! Egy bizonyosnak tűnik: a szociális otthon vezetője „hivatástudattal, emberszeretettel, hozzáértéssel, nagy-nagy empátiával” vezetheti a rábízott intézményt! De mit tehet a könyvtáros? Szövetséget ajánlhat neki, arcának rezdülése nélkül javasolhatja letét telepítését. Látogatásra invitálhatja az ingerült vezetőt. Önkormányzati testületi ülésen terjeszthet elő javaslatokat az öregek, az ágyhoz, házhoz kötöttek könyvtári ellátása érdekében. Azaz: a megdöbbenés lefegyverző, de tettekre ösztönző is lehet. Mindenki számára nyitottak vagyunk, azok számára is, akiknek a könyvtár csupán arra kell, hogy emberszámba vegyék őket, ahol nem „ketteske” vagy „vén sz...os”, aki már megint rendetlenül hagyta a szobáját, szekrényét, ágyát, hanem velünk egyenrangú ember, akinek múltja, s tán még egy rövid ideig jelene is van, ha „az égi és ninivei hatalmak engedik”.

Az olvasás lélektana és pedagógiája

Természetesen az alcímben jelzett két szakterület külön-külön önálló kötetek hosszú sorát tölti meg, itt mégis a két szempontrendszer –egyébként is rendkívül szoros kapcsolatban álló – egybefonódását, egymásraultaltságát szeretnénk nyomatékosítani az együttes tárgyalásmóddal.

A lélektani összefüggésekről röviden

A *szókincs*. Anyanyelvünk színes, rugalmas alkalmazása, az érvek és érzelmek árnyalt kifejezni tudása az igazán fontos, és nem elsősorban a sokat emlegetett idegen szavak ismerete, értő használata. A példák sorával lehetne igazolni a gyermek szókincsének, fogalomkészletének, ismeretrendszerének gyarapodási lehetőségét a mesehallgatás vagy meseolvasás útján. Hiszen a legválasztékosabban beszélő értelmiségi szülők gyermekei is szükségszerűen belebotlanak ismeretlen tárgyak, érzések, cselekvések megnevezéseibe a mesék átélése folyamán, s ezek újdonságértéke szinte felbecsülhetetlen a kulturális vonatkozásban hátrányos helyzetű tanulóknak (többségükben szakképzetlen fizikai munkát végző szülők gyermekeinek).

A *nyelvhasználattal, a beszédmód alakulásával* kapcsolatos összefüggések bizonyos értelemben még az előzőeknél is fontosabbnak látszanak. A mesék, a könyvek természetesen elsősorban drámai feszültségekkel teli történeteket és ismereteket közvetítenek, és egyúttal a közlés formája, a nyelv – annak elemei és főként annak struktúrája – is feltétlenül nyomot hagy a befogadó gyermekben. A gyermeki beszédmód alakulása elsősorban a közvetlen környezettől, a gyermek mindenkori gondozóinak nyelvhasználati szokásaitól függ, ami viszont összefügg iskolázottságuk mértékével és kultúrájuk könyvközeliségével is. Nyilvánvaló tehát, hogy a gyermekek kifejezőkészsége pusztán mesehallgatás vagy olvastatás útján nem változtatható meg az egyéb környezeti hatások ellenére, de a körülmények kedvező irányú elmozdulásával együtt feltehetően az olvasásnak is fontos szerep juthat az ilyen irányú pedagógiai műveletekben.

A kifejezőmód milyensége nem csupán esztétikai vagy nyelvhelyességi kérdés, hanem egyúttal a *gondolkodás- és viselkedésmód* nagyon fontos kérdése is. Bizonyos szavak ismerete, használata a kívüllág tárgyainak gazdagabb ismeretén túl éppen az egyén fogalomrendszerének, gondolkodási eszköztárának összetettebb, árnyaltabb mivoltát is jelenti. Aki pedig differenciáltabb gondolatrendszerének megfelelően inkább érveket, magyarázatokat is tartalmazó összetett mondatokban fejezi ki közlendőit, feltehetően *magatartásában, viselkedési stratégiáiban* is némileg különbözik a rövid, egy-két szavas mondatokban megnyilvánuló és érintkező társaitól.

Van azonban az olvasásnak egy másik, igen erős szálú összefüggése is a gyermeki magatartásformák alakulásával. A gyermek a magatartás-, viselkedés- és beszédmintákat megfigyeli, majd átveszi környezetének idősebb, tapasztaltabb, erősebb, okosabb, ügyesebb tagjai-

tól és alkalomadtán sajátjaként, később pedig szokásként használja azokat. Ez a *másolási, utánpótlási, modellkövetési folyamat* az olvasmányélmények útján is megtörténhet.

Az olvasásnak, a mesének, a feszültség- és kalandkeresésnek feltétlenül van egy *általános dinamizáló és/vagy feszültségoldó, érzelmi egyensúlyt teremtő* funkciója is. Az óvodában vagy iskolában naponta seregnyi konfliktusba bonyolódnak gyermekeink, még a harmonikusnak mondható környezetben is. Ezek az apró, jól vagy kevésbé jól megoldott összeütközések kisebb-nagyobb feszültségeket teremtenek, illetve hagynak a gyermekben, s az indulatáttétel mechanizmusa révén ezek mind mobilizálódhatnak, majd megoldódhatnak, levezetődhetnek a mesehallgatás, meseolvasás közben.

Végül ne csupán a szépirodalmi alkotások befogadásakor, átélésekor működésbe lépő lelki folyamatokról, azok mechanizmusáról essék szó, hanem az *olvasva tanulás* kérdéséről is tegyük vizsgálat tárgyává. Az olvasás egyik fontos célja ugyanis, kivált gyermekek esetén, a szövegből tanulás. Az olvasás útján történő tanulás nem a hagyományos értelemben vett mechanikus emlékezetgyakorlást (bevésést és megőrzést), nem az oly sokat kárhozottat memorizálás, verbalizmus egyszerű továbbélését jelenti! Az olvasó mindenekelőtt válogató, lényegkiemelő munkát végez. Az új információk felvétele bonyolult, több irányú, többlépcsős folyamatok eredménye, ahol mindig a rész és az egész kölcsönhatásáról van szó.

Az olvasási kultúra közvetítőiről, a mesélésről és a mesélőkről

A gyermekek olvasási szokásaival oly sokat foglalkozó Pápayné Kemenczey Judit néhány gondolatával próbáljuk meg összefoglalni röviden ezt a kérdést, melyek egy francia-magyar összehasonlító, az első olvasmányélményekre vonatkozó kutatás jelentésében fogalmazódtak meg.

A család

Ki mondja a mesét? A családok valamivel több mint felében csak az anya, mintegy 20%-ában az anya és apa váltva, 31 %-ában a szülők mellett a nagyszülők is, és sokszor említik a nagyobb testvért.

A mesés esték leírására, hangulatának érzékeltetésére szebbnél szebb emlékeket írtak le a gyerekek. Érdekes, hogy fogalmazásaikban csak az anyáról szólván emlegetik: a mesénél szinte fontosabb az anya testi közelsége, az érintése. Eszerint a szoros fizikai viszony nem csupán a csecsemőknél, de az óvodásoknál is biztonsági szükségletként jelenik meg. A pszichológiából jól ismert, a meghitt testi kapcsolatot, meleg otthonos hangulatot kifejező "ölelj át szorosan" időszaka végighúzódik tehát a teljes óvodáskoron is. A mesemondás interszónális esemény, közös élmény – mondja Bruno Bettelheim -, összekapcsolja a felnőttet a gyerekekkel és egyenrangúakká válnak. Rendkívül sokat jelent a gyerekeknek az, ha érzik, a szülők osztoznak érzelmeikben, és ők maguk is élvezik a mesét. A gyerekek örömeiket lelik a felolvasás hallgatásában, de különösen akkor élvezik, az az igazi a számukra, ha kötetlen, szabad mesélést hallgathatnak.

Az óvoda

Az óvó nénik és a dajka nénik is rendszeresen mesélnek. A gyerekek nagyon szépen szólnak ezekről a délutánokról, délelőttokről. Sokan gyakorta kedvet kapnak ahhoz, hogy otthonról bevigyék legkedvesebb könyveiket, hogy társaik is láthassák azokat, az óvó nénik segítségével. Hogy egy-egy mese a gyerekek kedvencévé válik, abban óriási szerepe van a fáradhatatlan óvó néniknek, akik bábokkal eljátsztatják, lerajzoltatják, továbbviszik és csak-ugyan megszerettetik a történeteket.

A családi és óvodai pozitív minták nyomán a gyermekek egy része már alig várja, hogy maga is tudjon olvasni! Többen azért tanulják meg az írást-olvasást már az iskolás kor előtt, hogy maguk olvashassák kedvenceiket, amikor csak akarják. A folytatás az iskolán múlik.

Az iskola

Még a lelkes gyerekek egy része is csalódik néha az iskolában. Az iskola olvasást tanít (később irodalmat oktat) és kevésbé nevel olvasóvá. A felmérés tapasztalatai szerint kevés tanító néni mesél, vagy igyekszik érdeklődést kelteni a nyári olvasmányok iránt. Természetesen, az iskola sikere csak a család együttműködésével valósulhat meg.

Az olvasási nehézséggel küszködő gyerekeknek a szülők egy része türelemmel, olykor célravezető "trükkökkel" siet a segítségére: váltva olvas a gyerek és a felnőtt, vagy mosogatás közben kér az anya felolvasást gyermekétől, a nagyszülő a saját szórakoztatását igényelve meséltet a könyvből magának stb. Ezek nyomán sok gyerek számol be a szerepváltás boldogságáról, nem is érzékelvén a saját érdekében alkalmazott családi "fortélyokat".

Az olvasás technikájának sikeres elsajátíttatása mellett a könyv megszerettetésére is akad néhány szülői "ravaszság". Egyesek gyerekkori kedvenc könyvükről mesélve ajánlják azt az olvasástól idegenkedő gyermeküknek. Más családok elutaznak nyaralni olyan helyre, ahol nincs tv, rádió, csak olvasni lehet, s nagyszerű közös élmények közepette töltik szabadságukat.

Ezzel ellentétben vannak szülők, akik az iskola elvárásainak megfelelően, szigorúan ki-kérdezik az olvasottak tartalmát, s ha nem megy, büntetnek. Vagy egészen egyszerűen azt a kényelmes álláspontot választják, hogy „egyébként pedig ez az egész ügy az iskola feladata”.

Sajátos és sokféle tehát az együttműködés. Sok szülő és sok pedagógus sem érti még: nem biztos, hogy mindig ridegen követelni kell. Sokkal eredményesebb dolog türelemmel, ötletekkel kedvet csinálni, segíteni. Igaz, ez lassúbb út, de ez az eredmény tartós, ennek a hatása életre szóló.

A könyvtár

A konkrét vizsgálatból és egyéb tapasztalatainkból is leszűrhető, hogy a könyvtár olvasóvá nevelő szerepe gyakorta passzív. Még a könyvtárba járó gyerekek esetében is kisebb a könyvtár, a könyvtáros hatása, mint amekkora lehetne. Ebben szerepe van az önálló gyerek-könyvtárak, részlegek ill. az önálló gyermekkönyvtárosok fogyatkozó számának, valamint az iskolai könyvtár és a gyerekkönyvtár munkamegosztásában mutatkozó időnkénti zavaroknak is, de talán annak is, hogy a könyvtárosok nem mindig érzik át mintaadó, modellkövetésre alkalmas funkciójukat.

Esetek és tanulságok

Fejtegetéseink, példáink központi fogalma a következő oldalakon mindig a *kapcsolat* lesz. Kapcsolat az egyes társadalmi rétegek és a könyvtárak, az olvasás között, kapcsolat a mű és olvasója, valamint kapcsolat a könyvtáros és a könyvtárlátogatók között.

Család és olvasás

Az előző fejezetben leírt általános elvek megvalósulásának esélyeit példák sorozatával szeretnénk életszerűvé, könnyen érthetővé s ezáltal a magunk mindennapi gyakorlatában mindinkább követhetővé, tanulhatóvá, variálhatóvá tenni. "Egész pedagógiai rendszerünket forradalmasíthatnánk, ha sikerülne a szülőket rávenni, hogy napi 20 percet olvassanak óvodás és kisiskolás gyerekeiknek! – állítja Jim Trelease amerikai szakember, akinek A hangos olva-

sás című műve évtizedek óta az USA könyvpiacának sikeres darabja. Alábbi példánk megerősítő, egyetértő vélekedésünket kívánják még hitelesebbé tenni.

Hallom a hangodat

„Négy lányomat nevelem férjem halála óta egyedül. Szoktatnám őket az olvasás szeretetére. Minden este mesélek nekik. A kisebbek várakozását, érdeklődését megértem. Legnagyobb lányom, aki betöltötte a tizenhárom évet, sokszor megjegyzést tesz a »kicsik« által kiválasztott mesére. Aztán mégis velünk marad és meghallgatja. Egyik alkalommal megkérdeztem tőle: – Miért hallgatod meg, ha nem tetszik? Menj a szobádba és ott olvas olyat, amihez kedved van, ami jobban érdek! – Rám nézett, és természetes hangon azt válaszolta: – Amikor mesélsz, sokáig hallom a hangodat. Olyan keveset találkozunk, beszélgetünk. Míg mesélsz, úgy érzem, csak hozzám beszélsz.” (K. V. Eszter, Szentés)

Igen, a mesélés nem egyszerűen királyos, sárkányos, tündéres, boszorkányos történetek és tanulságok közvetlen, közvetett átadása, hanem egy felejtethetetlen, szeretet-kapcsolatot kifejező gesztussorozat része: ölembe veszek, rád figyelek, ringatlak, megnyugtatlak, számíthatsz rám, meghallgatlak, hogy nyugodtabban, pihentetőbben, alhass és álmodhass! Hallhatjuk többen a mesét, de mindnyájunknak szól, velünk vagy, szavaid nem sajátíthatóak ki. Különös nyomatókat kap ez az egyébként is meglévő intimitás igény az egyre jellemzőbbé váló apahiányos, csonka családokban. Hiszen az egészséges, teherbíró, érett személyiség kialakulásához óhatatlanul szükség van mind az elfogadó, mindig megbocsátó anyai, mind a követelő apai szeretetkapcsolat nyomán kialakuló utánpótlást, önkéntelen mintakövetést, magatartásminták átadását, átvételét eredményező, tartós, szeretetkapcsolatra.

Fordított könyv

„Azon a novemberi estén, munka után rohantam utcán, parkon át, de csak nem akart fogyni az út. Nem láttam, kik jöttek szembe velem, mentek el mellettem. Végre, megérkeztem a kórházba. A portás felengedett. Kettesével szedtem a lépcsőfokokat. A folyosón összefutottam az egyik ápolónővel. Megkérdeztem, hogy van és mit csinál a kislányom. Valami olyasmit mondott, hogy mesét olvas a többieknek. „Az lehetetlen, hisz még csak középső csoportos a óvodában – válaszoltam kissé hitetlenkedve. Elindultunk együtt. A kórteremhez érve megálltunk. Majdnem az egész termet láttuk, de bennünket nem vettek észre.

A kiságyakon oldalt hason, hanyatt feküdtek a gyerekek. Pisszenést sem lehetett hallani, úgy figyeltek. Az én kicsi lányom, a babás pizsamájában ott ült az ágyán, ölében mesekönyvek. Az egyik nyitva. Miközben mesélt, csöpp ujjával haladt a sorokon. Megvártam a mese végét, csak azután mentem oda hozzá. Akkor vettem észre, hogy a nyitva lévő könyv, amiből olvasott, fejjel lefelé van. Elmosolyodtam, odasúgtam neki, hogy fordítva kell tartani a könyvet, ha olvasni akar. Ő komolyan válaszolta, hogy nem vette észre, meg hogy a gyerekek olyan szomorúak és nyugtalanok voltak, ezért kezdett el mesélni, úgy, ahogy én szoktam esténként, otthon. Valami nagy melegség járta át a szívemet. Ez a kicsi kis emberke igyekezett örömet szerezni betegtársainak, el tudta velük feledtetni szorongásaikat, félelmeiket és sikerült neki mosolyt csalni az arcukra... Hazafelé menet már nem érdekelt a hideg, hogy fáradt vagyok, hogy mire kifizetek minden számlát, alig marad pénzem. Megszépült hirtelen a világ.

Jónéhány év telt el azóta, a kislány is felnőtt. Az egyik legszebb hivatást választotta: orvos lesz. Szereti a gyerekeket, az öregeket, tiszteli az életet, az Embert. És változatlanul szereti a könyveket”. (G. Eszter Mezőtűr)

Honnan tudta ez a csöppség, miként is kell megvigasztalni, megnyugtani az ugyancsak beteg, félelemtől, szorongástól, fájdalomtól gyötört szobatársait? Aligha tanították erre. Egyetlenül rendelkezett ilyen tapasztalatokkal, hiszen volt ő már lázas, fáj a torka, a füle és akkor ott termelt a nagy, a keresztmama, az édesanya, akik "sípval, dobval, nádi hegedűvel", énekszóval, mesével, verssel "gyógyították" őt.

Volt egy előhívható élményanyaga, volt benne együttérzés, gyógyítani és gyógyulni akart s ehhez elegendő volt a fordítva tartott könyv, mert a mese már ott volt a lelkében, az emlékeiben s csupán engedelmeskednie kellett a belső hang utasításának. Mesélt, varázsolt és gyógyított.

Nem hobby'm az olvasás

„Nem akarom azt a látszatot kelteni, hogy nagyon szeretek olvasni. Pontosabban fogalmazva annyira nem hobby'm az olvasás, hogy még a kötelező olvasmányokat is élvezettel böngésem.

Amikor pl. a 4. osztályban a Koppányi aga testamentumát kellett elolvasni, csak anyu és apu nyomatékos biztatására olvastam el. Bizony úgy éreztem, hogy az olvasást nem nekem találták ki. Vagy mégis? Mert a Winnetou az nagyon tetszett, és fel nem foghatom, hogy miért ne lehetne kötelező olvasmány a suliban. Igazából ez a „kötelező” szó sem tetszik, és megeshet, hogy az indián könyv is elveszítheti a varázserejét, ha „kötelezően” el kellene olvasni. Szüleim sokat olvasnak és engem is biztatnak az olvasásra, de valahogy nem egyezik az ízlésünk.

Az ő könyvajánlataik egy kicsit hasonlítanak az iskolai „kötelező” olvasmányokhoz. Bár legutóbb mintha találkozott volna az érdeklődési körünk.

Az egyik este, amikor leültünk a nagy szoba közepén, hogy lezárjuk a napot, apu elkezdett egy újabb mesét és több estén keresztül hallgattuk azt a testvéreimmel (akikből van négy is). A mesét fülelve elhatároztam, hogy el fogom olvasni, és ki is kerestem a Tolsztoj kötetből ezt a Bolond Ivánt. Együltömben olvastam és annyira lekötött ez a történet, hogy olvasás közben nem is jutott eszembe semmi. Utána annál inkább. Például az, hogy ez a történet meg is valósulhatna, ha az emberek bolond Iván módon gondolkodnának. Ez az Iván ugyanis annyira bolond volt, hogy állandóan dolgozott és az így megszerzett anyagiakat nem tartotta meg mind saját részére, hanem odaadta azoknak, akiknek nem volt semmijük.

Így aztán a Bolondok országában – ahol Iván volt a cár – senki sem éhezett vagy nélkülözött. Azt mondta apu, hogy körülbelül 30 millió ember hal éhen évente a Földön. Néhány „Bolond” megmenthetné ezeket az embereket. Mi a családunk bevételéből 5%-ot küldünk az éhező indiai gyerekeknek.

Úgy látszik, még nem vagyunk elég bolondok”. (M. Péter 13 éves)

Hány mai magyar családban van még öt gyermek, ahol egyelőre még nem mindenkinek hobbyja az olvasás, de akikkel esténként leülnek a szőnyegre, hogy "lezárják a napot" beszélgetéssel, mesével, egymás meghallgatásával, a kölcsönös figyelem odaadó, vigasztaló gesztusával? Pedig lenne miért. Hiszen Péter is csupán a szertartás kedvéért huppanat közéjük, s a végén íme megfogta, gondolkodóba ejtette valami elolvasott, meghallgatott "bolondság".

Szembesültem önmagammal

„Az intézetben, ahol tizennyolc éves koromig tengettem az életemet, olyan nagyfokú alkalmazkodást kellett elsajátítanom, hogy ráment minden lelkierőm. Sokat köszönhetek tanáraimnak, nevelőimnek. Attól kezdve, hogy az első tanító nénim megtanított olvasni, a szívemnek addig drága személyek szerényen a háttérbe vonultak. A könyv lett az első »mester«. Szerettem visszahúzódní, s erre az olvasás volt a legalkalmasabb. Utólag, felnőttként megvizsgálva a dolgot, ilyenkor szembesültem önmagammal. Ezért is adott mindig új erőt, lelkesedést, reményt minden írás, amit olvastam. Nagy tartalékot gyűjtöttem a hasonló korú gyerekekről szóló történetekből. Móra Ferenc kisdíákjai bizony sokszor csaltak, s csalnak ma is könnyeket a szemembe, olyankor elfeledkezem a saját bánatomról. Igen, talán a Kincskereső kisködmön az életem bibliája.” (O. György pedagógus, Zsira)

Mintha magam írnám

„P. Tündének hívnak, 16 éves vagyok. Most én is szeretném leírni azt, amit olvasok és olyankor mit gondolok mit érzek. ez nekem nagyon könnyű feladat mert írtam már könyvet most tartok a második könyvnél. Ez a 2 könyv kis elbeszélő novella amely szerelem, kudarc, szenvedésről szól. Az első könyvem címe Egy Árva lány élete a másodiké pedig: Freddy ezt is egy lányról szól. Sajnos már 16 éve Állami gondozott vagyok édesanyám mikor megszüledtem elszökött a kórházból és az állam nevelt majd utána nevelő szülőkhöz kerültem és most itt vagyok. József Attila a kedvenc példa képem nagyon szeretem a verseit, novelláit. Talán mikor olvasom egy-egy verssorát legyen ez a Kései sirató vagy a nincsen apám s hazám akkor megállok a vers soránál mert ez olyam mintha rám is tartozna ez olyan érzés, mintha saját magam írnám ezt a verset de mégis úgy érzem, hogy ami a költőnek a szívéből jön Ő is azt érzi, hogy jobb lesz írni, nem pedig magunkba fojtani a bánatot.” (A levelet szándékosan betűhíven közöljük.)

Ez utóbbi két esetben nyilvánvalóan a családi fészekmelegség, az érzelmi biztonság iránti sóvárgás, ezek hiánya vezette állami gondozottjainkat a könyvek kínálta vigasztaláshoz. Amelyekben támaszt, bátorítást, eligazító mestert, az önmagukra ismerés lehetőségét találhatták meg mindketten, igaz más-más fokon. Teremtődött egy "virtuális" társ, akivel párbeszédet lehetett folytatni, aki segített a "tükörbe nézni", s akinek a segítségével szinte költői vagy mélylélektani szinten sikerült megérteni az olvasás és írás integráló, rendteremtő, tisztázó, kiegyenlítő szerepét például Tündének. (Az írás sokkal jobb, mint a magunkba fojtott, emésztő, kibeszélhetetlen bánat.) *"Még azt mondják nincsen bűja,/ Ki az énekeket fújja,/ De ő is csak azért fújja,/ Hogy úgy magát vigasztalja./ Azért, hogy én most dúdlok,/ Ne gondold, azt, hogy vig vagyok,/ Vig a szemem, kacag a szám,/ Most fáj a szívem igazán."/* – tanítja talán évezredek óta a népdal bölcsessége. Ezért kell énekelnünk, táncolnunk, meséket, történeteket, verseket mondanunk, hallgatnunk és olvasnunk. Mert Ilyés Gyula Bartókról írt sorait felidézve Tündével együtt hisszük, tudjuk, hogy *"Helyettünk, kik szívénemásra születünk/ Kizenged ideged húrjaival."/* Segítenek a bennünk kavargó szavakba önthetetlen fájdalom, sóvárgás, fantázia és ujjongás nyelvi formáit megtalálni.

Óvoda, iskola

Amint láttuk a családban- ritkán azon kívül is – megalapozódnak az olvasással kapcsolatos érzelmek, beállítódások, melyeket az óvoda tovább csiszol, alakít, fejleszt s az iskolában pedig legtöbb gyereknek megtanítják a betűvetés hogyanját, a hang és betű megfeleléseket, a szótagok, a szavak, a mondatok összerakásának, felépítésének technikáját, az írás gondolatokká, érzelmekké fordításának készségét, majd napi gyakorlatát. Vagyis az egyéni, önkéntes örömteli olvasás lehetőségét, meg a kötelező ismeretszerzés napi gyakorlatát. *"Az iskola személytelen tudáshalmaz és a kamasz lángoló csodavárára közé szorulva, jólesik néha visszabújni a gyerekkor ringató nyugalmaiba, s mint anyám ölébe, lehajtani fejem egy-egy mese puhaságába, szívni a szeretet szárnyaló boldogságát."/* – írta egyik pályázatunkra Sz. Attila 17 éves gimnazista Iszákáról, Nagy László szülőfalujából. Milyen jó lenne egyensúlyt találni a két jelzett végpont között!

Csak néhány könyvünk van

„Csenyétén élek a szüleimmel és a testvéreimmel. Csak néhány könyvünk van otthon, de én azokra is nagyon büszke vagyok. A falunkban a többi cigányoknál szinte egy könyvet sem lehet találni, ők ezt nem tartják fontosnak, de mi igen. Nagyon büszke vagyok a szüleimre, ők olyan sokat tesznek értem, látom, hogy a többi gyereknek nincs olyan jó sora, mint nekem. Eddigi életemben úgy tapasztaltam, hogy a könyvek nagyon sokat segítettek. Az iskolai ta-

nulmányaim szinte elképzelhetetlenek a könyvek nélkül. Az óvodában pedig sok szép mesét hallottam az óvó néniktől. Olyan jó volt hallgatni őket, közben hol nyuszinak, hol varázslónak képzeltem magam. Mi emberek mindig és mindenütt keressük a szépet és a jót. Ha a valóságban nem is sikerül, a könyvekben igen. Az én számomra a Biblia a legjobb könyv. Mesél a világról, hogy mi emberek hogyan lettünk. Megtanít bennünket a jóra. Engem szinte elámitott ez a könyv. Úgy érzem, a Biblia segít nekem a világ dolgainak megértésében.” (H. József, hetedik osztályos, Baktakék, körzeti általános iskola)

Atipikus, de mégis reményt keltő példa. Még sokadik olvasásra is kissé “rózsaszínnek”, túl szépnek, hihetetlennek éreztem az idézett sorokat s a magam megnyugtatására elutaztam Csenyétére, Baktakékre, hogy lássam az iskolát, Józsiék lakását, beszélhessek szüleivel, tanáraival, könyvtárosával s persze a levél írójával. Jelentem minden további kétkedőnek, a történet hiteles. Dadaként dolgozó édesanya, szakmunkás végzettségű édesapa, meg a Bibliát kézbe adó nagypapa, rendezett lakás, könyvespolccal. Józsi azóta szakképzett kőművesként már családot is alapított. A háttérben apró gesztusok, családi, óvodai, iskolai élmények, az együtt érző, segítőkészséget kifejező kezek és arcok sokasága, szövetsége. Közülük is kiemelkedően fontos az iskola speciális, a cigánygyerekek felzárkóztatását segítő programját kidolgozó igazgató- és könyvtárosasszonyok fáradhatatlan tenni akarása, ötletessége.

A szövegek és olvasataik

Nem hagyom el gyökereimet

„Tizennégy éves vagyok, 8. osztályos tanuló egy kis faluban. Nagyon szeretek verseket olvasni, tanulni és elgondolkodni azon, hogy miről szól, milyen körülmények között írhatta szerzője. Azonban ez a vers, Illyés Gyula Nem menekülhetsz c. verse az átlagosnál több időt rabolt el tőlem.”

NEM MENEKÜLHETSZ

Lenéztünk a hajógépházba,
ahol a dugattyúk között
a fűtők futkostak pucéran
s vörösen, mint az ördögök;
a forró lég mintha valóban
pokolból zúdult volna ki-
Micsoda munka! ... “Megszokták már”,
szólt könnyedén mellettem valaki.

Nyugszéken ültem a hajón már,
csukott könyvemmel térdemen;
kétfelől kéklő hegyek úsztak,
ápolták megfáradt szemem.
Dombok és felhők... megíratlan
vers volt ez is, az utazás,
futó képeit látgy ütembe
fonta a lenti tompa dohogás.

Úsztam a vízen, fönt a fényen,
boldogan, hogy felül vagyok,
költői szintjén a világnak,
amely alattam békétlen dohog,

izzad és köpköd fuldokolva
– Megszokták ... – nyugtattam magam
Megszokták? – nyilallt belém ekkor
a múlt fagyasztó éllel, gúnyosan.
Megszokták? – Meg tudtad te szokni
– (volt benne részed) – a kapát?
Emlékszel? Emlékezz apádra!
mit szokott ő meg? A halált!
Sorsa derekán mit szokik meg
mind-mind – hisz tudod – a szegény?
Kínlódva jártam föl-alá már
a hajó lüktető földézetén.

– Bolond vagy – sziszegtem magamban.
– Áruló! az vagy, semmi más! –
csattant egy másik hang szívemben
s tagolta egyre rá a dohogás.
– Áruló! Hazug! Nyomorult vagy!
Lapuló bérenc! ... - Ha megint
alul kerülnél, a fűtőkhöz:
megszoknád azt a fojtást, azt a kint? ...

A korlátnak dőlve vívódtam
s úgy éreztem, mintha apám
fütene lent, mint rég fűtött is
napszámra szegény a gróf birtokán.
Mintha apám és minden őszám
dohogott volna ott alant,
jajongott volna föl a sírból. –
Verte a rengő padló talpamat.

Néztem kapkodva a vizet, a
futó tájat, mintha velem
már nem is ez a hajó futna,
hanem a dohogó történelem.
Mintha dühöngve, hányingerlőn
az rázna, könnyörtelenül
tagolva a szót: nem feledhetsz,
nem menekülhetsz, - bárhová kerülsz!

Olvasásakor szinte úgy éreztem, mintha az én múltamról, jelenemről és jövőmről lenne szó. „Nem menekülhetsz”. Magával ragadott ez a találó cím, de nem teljesen tartom igaznak. Ez a vers egybefoglalta azt a témát, ami régóta foglalkoztat, azt hiszem, nem csak engem. Nem tudom elképzelni, hogy mindenki azon a véleményen van, hogy aki nem „saját” származású, el kell tiporni, meg kell semmisíteni. Miért? Mondja meg valaki! Ugyanis én cigány vagyok. Nem tudom miért, de én a tizennégy évem alatt sosem éreztem szégyennek, hogy cigány vagyok. Úgy érzem, szeretnek, nem aláznak meg. Most. Hogy mi lesz velem a jövőben? „Nem tudhatom”, de törekszem, s minden embernek, akit a társadalom valamilyen oknál fogva elítél, ajánlom, kívánom és biztatom arra, hogy mutassa meg, Ő is valaki. Én nagy célokat állítottam magam elé, s remélem, bízom benne, hogy sikerül megvalósítanom. Tudom, s mindenki tudja, hogy a szépért s a jóért nagyon meg kell küzdeni. Utunk – s főleg nekünk, kiseb-

ségnek -, rengeteg buktatókkal van tele, de csak a cél lebegjen szemünk előtt. Kedvenc, s szerintem legigazabb idézet, ami ránk vonatkozik, ez:

*"Nem az a dicsőség, hogy soha nem bukunk el,
hanem az, hogy mindig felkelünk!"*

Valóban? –Aki ezt a pár sort egyszer megérti, soha nem felejtí el. Valahogy ki kellett érdemelnie mindenkinek az életét. Valamilyen szelekción mindenkinek át kellett esnie. Isten válogatott? Ha igen, akkor hogyan? Szerintem előző életemben – ha volt ilyen -, olyan valaki lehettem, akit most meg kell büntetni azzal, hogy olyan nemzetiségű vagyok, amelynek nincs saját országa. Saját ország? India? Nem! Az én hazám Magyarország.

Lehetséges ez a múltból eredő „büntetés”? Mi lehettem előző életemben? Talán olyan valaki, aki semmibe vette a sajátjától eltérő nemzetiségű embereket? Remélem, nem. Most is elítélem azokat, akik lenézik a másikat, mert annak sötétebb barna, vagy sárga a bőre színe. Azok az emberek, akik megfelelnek a társadalom eszméinek, soha nem élték bele magukat egy zsidó vagy egy cigány helyzetébe? Vajon nekik hogy esne az, ha őket közösítenék ki azért, amiről Ő nem is tehet. Ha az élőlény – legyen az növény, állat, ember – a gyökereitől megfelelő ellátást kap, fejlődik. Viszont, ha a segítség és a sajátmagunkban levő bizalom kihál, minden sivár, kihalt lesz. Törekedjünk hát! Mindenki próbálja meg, akár a lehetetlent is, s a ha mind ezt tesszük, fellendül az élet. Élnek körülöttünk olyan emberek, akik ezt nem hiszik. Ők mindig úgy fordulnak hozzánk, amíg csak élünk, hogy megsértsenek, megalázzanak minket. Ők minden szavukban ezt rejtegetik: „Nem menekülhetsz!”

Nem szabad elfeledni a „gyökereket”, de az én gondolataim arra sarkallnak, hogy művelődjek, tájékozódjak a világban. Így nem csak a kicsik sarjadnak óriássá, de a Föld is büszkébben hordoz és forog művelt emberekkel a fedélzetén. Ha mégsem sikerülne „kitörnöm” – ilyen eszmékkel sem -, az én véleményem akkor is ez lesz. Én nem menekülni akarok, nem hagyom el gyökereimet. Én csak élni szeretnék.” (Ó. Heléna, Drávafok)

Itt még félreérthetlenebb az iskola, a pedagógus egyéni olvasatokat, értelmezéseket bátorító hatása. A jól ismert versben le sem íródik a cigány szó! Mégis az olvasó kislány együttérzéséből, a gépházban, hőségben nehéz fizikai munkát végzők iránti részvétéből, elkeseredettségéből egyenes út vezet a saját sorsa, jövője feletti töprengésig. Talán épp ezt az énes vonatkoztatást tiltja le iskoláink többsége s feltehetően ezzel magyarázható leginkább, hogy az ezredforduló Magyarországon a tizenéves tanulók többsége számára a magyar nyelv és irodalom című iskolai tantárgy unalmas, érdektelen, nehéz és értelmetlen, haszontalan foglalkozásnak minősül. Holott a fenti példa ennek ellenkezőjéről szól. A vers csak ürügy, csak ugródeszka volt Heléna számára gondolkodni, töprengeni az élet értelméről, sorsáról, családjáról, népéről, múltjáról, feladatairól, jövőjéről. Mennyivel több gyerek járna iskolába, könyvtárba, ha a közös olvasást nem a kötelezően visszamondandó vázlatok felírásával folytatnánk, hanem teret adnánk, mi több provokálnánk az ilyenfajta beszélgetéseket, véleményütközéseket, hogy a végén az irodalomtörténetileg hitelesített értelmezés is elhangozhassék, de közben senki ne érezze, hogy az ő élménye „ostobaság” lett volna. Saját életének története, vágyai, félelmei irányították, tehát joga volt a csak neki szóló üzenetet is meghallani.

Diákönkormányzat

Általában olyan könyveket olvasok, amelyeknek gyermekek a főszereplői, róluk, életükről, a felnőttekkel való viszonyukról szól” – kezdi pályázatát F. Zsombor 7. osztályos tanuló Egerből, majd rövid kitérő után rátér mondandója magvára, a tanár-diák viszony jellemzésére, illetve az iskolai élet kritikájára. Vagyis a betű, a könyv ismét csak ürügy a bennünket leginkább foglalkoztató konfliktusok, feszültségek újragondolásához és főként feloldásához.

„Egy gyerek sokszor nem meri előterjeszteni javaslatát, nem meri elmondani véleményét, kifejezteni nézeteit. Nyugodtan elmondhatja mindent, de fél, hogy rosszat mond, hogy a nála okosabb felnőttek kinevetik, pedig ők is emberek, mint a gyerekek. De akkor is fél, mert már

sokszor visszafogták, hiába volt bátor, hogy véleményét elmondta, hiába volt bölcs, hogy ezt szépen átgondolta és kifejtette, a felnőttek – a szülő vagy éppen a tanár – rendre intik és kész, nincs tovább. Többet meg se mukkan, retteg az esetleges következő „bukástól”. Egy gyereknek szinte alig van joga. Na jó, azért otthon ő is beleszólhat a család dolgaiba, problémáinak megoldásába, - de még ez sincs meg minden családban. Az iskolában meg egyáltalán nem tud érvényesülni. A diákban felmerülő, legtöbbször szenzációs ötletet nem lehet megvalósítani, mert mindig akadályba ütközik. Nem fér össze a tanárok régimódi elveivel. Eszembe jutott a diákönkormányzat. Minden osztályt egy tanuló képvisel az iskolai gyűlésen, ott aztán elmondanak neki nagyjából mindent. De csak nagyjából. Például én – lehet, hogy csak én – soha nem hallottam még arról, hogy mi történik a pénzzel, amit a diákönkormányzat időközönként beszed. Nem, mintha sajnálnám ezt a pénzt, de mégis jó lenne tudni, mi történik vele, mire fordítják. E sorok írása után elhatároztam, hogy a jövőben azon leszek, hogy minél több és több jogot szerzek a gyerekeknek. Még nem tudom, hogy fogom csinálni, de megpróbálom. Szeretném, ha a tanuló – egy GYEREK -, igenis a szemébe mondhatta a tanárnak – egy FELNÖTTNEK – a véleményét, hogy beleszólhasson saját iskolai életének irányításába, tudjon érvényesülni a közéletben, még olyan fiatalon is.”

S mindez a klasszikus kamaszregény, a “kötelező” Pál utcai fiúk olvasása közben, illetve után fogalmazódott meg benne.

Evolúciós szerkezet

Ugyanezen mű a hajdúnánási, 13 éves Sz. Miklóst egészen más irányú gondolatokra ösztönözte.

„Minden ember fontos az evolúciós szerkezet fenntartása szempontjából, még ha az a két ember összehasonlíthatatlan is. Nemecek is rájött erre, s ezért ő is megpróbált alkotni, s tenni a játszóhelyükért. S meg is halt ezért a játszótérért! Ezzel nevét halhatatlanná tette és még ellenségei is tisztelték hősiess tetteért. S talán ez is életünk értelme: Gazdagítsuk a jövő nemzedékét, s tegyük halhatatlanná nevünket e tettünkkel. S e közben békében, egyetértésben s kölcsönös tiszteletben éljünk egymás mellett.”

Bandaregény, a hazaszeretet alapmodellje, a szellem és a durva fizikai erőszak összecsapása, agresszív hódítás és önfeláldozó, emberfeletti hőstett, a játék és az értelmetlen halál dilemmái mind, mind kiolvashatók Molnár Ferenc remekművéből. S a skála tovább gazdagítható szinte vég nélkül.

Zsomborból azóta tán önkormányzati politikus lett, hiszen annyira süt szavaiból a közösségi felelősségtudat és szerepvállalás készsége, miközben Miklós békéről, egyetértésről, az egyetemes emberi fejlődésben játszott, kikerülhetetlen egyéni szerepről, a jövő gazdagításának feladatáról, életünk végső értelméről töprengett. Mintha nem ugyanazokat a szavakat, mondatokat, történeteket olvasták volna.

Sokan szavaznak mostanában az iskolai kötelező tankönyvek radikális lecserélése mellett. Ők vajon engedik-e az előzőekhez hasonló műelményeket felszínre bukkanni, hangosan megfogalmazni, majd megvitatni? S ha igen figyelmes hallgatás, az érvekre, a miértekre vonatkozó viszontkérdések vagy csupán a minősítések gyors “pergőtüze” követi az elhangzottakat?

Nagyapám szeme

N. Mária (7. oszt. Balassagyarmat) olvasata (Tamási Áron: Virágszál gyökere) ismét a legszemélyesebb élményeket, emlékeket mozgósította.

„Mikor azt olvastam, hogy a szomorúság illata érzett, az én hangulatom is megváltozott. A szomorúság érzése sokféle okból létrejöhet, de ahogy folytattam az olvasást és az álmodozást, rájöttem, hogy itt a szomorúság érzése a szegénység miatt van. Az öreg kocsisról nagyapám jutott rögtön az eszembe, elsősorban a kék szemről, mivel a nagyapám szeme is kék.

Az én nagyapám gyerekkorában talán ugyanilyen élményeket élhetett át, mint ez az öreg szekeres. A szekér még inkább a régi időbe vezette gondolataimat."

A történet tehát ismét óhatatlanul átszíneződött, a fiktív szereplők s a valóságos, hús-vér figurák eggyé olvadva jelentek meg az olvasó tudatában s ezzel az élmény, a történet hitelessé, neki szólóvá, egyéni, torokszorító, együttérző, szomorkás üzenetté, ráismeréssé, emlékezéssé változott. Tehát sokkal inkább örömforrást, boldogságtapasztalatot jelentett s nem megtanulandó leckét. S ezáltal még inkább emlékezetes marad Tamási Áron neve s tán még a novella címe is, hogy az olvasási kedv erősödéséről már ne is ejtsünk szót. (Holott miért is tanítunk iskoláinkban irodalmat?)

Hipertext

"A nővéremék most vették Babitsot az iskolában. Meg kellett tanulnia a Húsvét előtt című verset. Megkért, hogy hadd mondja fel nekem. Édesapám a Híradót nézte.

– A genfi béketárgyalás újabb fordulóján nem született megegyezés a felek között...

– Húsvét előtt most is az van, nagybőjt... és háború... vér, gépek, ágyúk és halottak, halott emberek.

– A harcokcsik a tengerparti országúton megállnak. A katonák a főlzaggatott úton szaladnak. Lent a tenger..

– Jugoszlávia... Emlékszem, este értünk el a tengerhez. A nyaralás első napja nagyon fárasztó volt, de örökre emlékezetes marad a Neretva völgye. Az út több száz méterrel futott a tenger fölött. A nyári rekkenő hőség megenyhült, édes illatú szellő lengedezett. A tenger fantasztikusan kék volt. A kabócák hangosan ciripeltek.

– Megint sortüzet nyitnak a katonákra... az egyik elesik... „...dalomnak ízét a kinnak ízén tudnám csak érezni, akkor is – mennyi a vér!"

– Sokszor eszembe jut, hogy vajon most milyen lehet ott. Azúrkék-e a tenger, vagy vértől egészen piros már?! Hogy élnek-e még azok a zsibongó emberek, akik betöltötték a tengerpartot? Hogy miért van háború? Miért? Miért??

– „Én nem a győztest énekelem, nem a nép-gépet, a vak hőst, kinek minden lépése halál"

– A dédapám is harcolt Szerbiában. Én nem ismertem, de sokat meséltek róla. Szelíd, jámbor ember volt. Tanító. Szembetalálkozott egy szerb katonával. Egy ideig álltak farkasszemet nézve. Aztán a dédapám leeresztette a fegyvert. A másik akár le is lőhette volna! De nem lőtt, elkezdtek beszélgetni, kiderült, hogy a másik katona is tanító...

– „hogy elég! hogy elég, elég volt!"

– Mennyi vajon az emberáldozat? Van megoldás? Mindent fel kell áldozni a békéért? Mindezt? Azt hiszem, igen.

– „Ó, béke! béke! legyen béke már! Legyen vége már!"

Írta J. Ágnes 14 éves tanuló Nagykovácsiban 1994 februárjában, az akkor végeláthatatlannak tűnő délszláv háború negyedik évében.

Íme, maga a számítógép nélküli hipertext, mondhatnánk mai tudásunkkal. Pedig csupán az ember mivoltunkkal, emlékezeti teljesítményeinkkel, asszociatív képességeinkkel összefüggő, egyidejű, egymást erősítő, kiegészítő tevékenységekről van szó. Húsvét előtt!

Babits halhatatlan versét memorizálja a nővér, miközben képben és hangban domináns az esti Tv Híradóban megjelenő fegyverropogás, az öldöklő, vériszamos jelen, ugyanakkor az ismerős táj láttán felrémlenek a közeli múlt meghitt, nagy nyári kirándulásának maradandó emlékképei, s ráadásul felrémlenek a családi emlékezetben megőrzött, a dédunoka fejében is élő, első világháborút megjárt dédapa története. S mindez egyszerre, egymásra rétegződve, egymásba áttűnve. Nem egy szokványos szerkezetű, lineáris történet születik Ági tollából, hanem egy hallatlanul izgalmas, a babitsi békevágytól, az első világháborús "helyzetjelentéstől" elinduló szembesülés az értelmetlen öldöklés megismétlődésével, a kollektív, családi és az egyéni emlékezet összjátékaként a megismételhetetlen, egyedi műélmény: a Húsvét előtt

sorainak feltámasztása, életre szóló aktualizálása. "Ráolvasás" a csaknem 8 évtizeddel korábbi szövegre!

Miért is érdemes hát klasszikusokat tanítanunk? Hol van már az első világháború? Kit érdekelnek már ezek a "kőkorszaki" történetek?

Csak a népszerű, populáris, a jelenben játszódó, a személyes érintettséget, az életkori sajátosságokhoz igazodó műveket kellene iskoláinkban tanítani, könyvtárainkban beszerezni, kézbe adni – hangzik a radikális újítók egyre erősebb kórusa. Nem feladatunk ezen országos vitát ebben a kis tankönyvecskében taglalni, de bizonyára találunk meggondolkodtató érveket a fentiek olvasása után a klasszikusok tanítása, kézbeadása mellett. No és persze további ötleteket, javaslatokat a különböző adathordozók egymást kiegészítő, erősítő használatára, melyek végső célja ugyanaz: örömteli, felkavaró élmények nyújtása, a mesék, a történetek, a versek, az olvasás iránti vágy felébresztése, az elavultnak hitt írások megszerettetése.

A megértő hallgatás

Egy fénykép

„Minap is beállít, még csak nem is köszön. Elslisszol a szemem elől. Magamban gondolom: még tart nála ez a mifene, ma éppen ilyenje van.

Később visszaólkodik, leül a katalógusszekrény takarásában. Tettetett elmélyültséggel olvasást mímél, - nem tudja, hogy észreveszem -; ki-kikandikál. Valami lelkiismeret-furdalás féle szítál a viselkedéséből, csak korainak találja még a visszaváltozást.

Végzem a dolgomat, aztán valahogy hosszú időre el is terelődik róla a figyelmem. Megfeledkezem, hogy ott van. Akkor eszmélek csak, amikor sértett-peckesen tart a kijárat felé. Önkéntelenül utána megyintek: „Ebadta kölke!”

Nem sok idő telik, észreveszem milyen gyalázatosan kifordítva hagyta ott a könyvet, amit olvasott – ha olvasott. Odalépek, ingerülten felkapom. Kemény, fehér jegyzetlap pottyant belőle a parkettára. Utánanyúlok, felveszem. „Egy héttel halála előtt” – olvasom a dülöngő, ceruzával írt gyermekbetűket. Megfordítom a lapot: hisz' ez egy fénykép!

Kertben, padon ül egy ember. Rettenetesen öreg. A földet nézi. A gyerek ül mellette, vállára hajtja a fejét. Kinéz a képből, kihívóan, büszkén: ő az én nagyapám. Az öreg ember másik oldalán egy loncsos, nagy fehér kutya. Az is hozzádugja a fejét. Lebegő, bonyolult-mély egybetartozás szivárog felém erről a fényképről.” (Koncz Károly)

Milyen egyszerű lett volna rendreutasítani, kioktatni a könyvtárban elvárt viselkedés szabályairól! De maradt a türelem, a tapintatos figyelem, a megérteni akarás szándéka, s íme eljött az "igazság pillanata", amikor megérthettünk valami sokkal fontosabbat és egyúttal megalapozódott egy tartós beszélő viszony, a reményteljes, hosszú távú pedagógiai kapcsolat.

Fiú pálcával

„Egy hétfői napon történt. Kértem a bibliobusszal az első megállóba, betolattam a megszokott helyre, a benzinkút melletti parkolóba. Minden úgy indult, mint máskor. Jöttek az olvasók, mindegyik ismerősöm, mindenki mindenkinek ismerőse. A hallgatag nő is jött, aki csak köszönni szokott, de ahogy velem nem, úgy mással sem beszélt soha, fél szőnyit sem. Konok hajlíthatatlanság és mindennek ellene szegülés sugárzott ebből a száraz húsú, kortalan aszszonyból. Onnan való volt, abból az agyonüthetetlen fajtából.

Akkor is a fiával érkezett. De ahogy máskor nem, a fiú most sem jöhetett fel a buszra. És bár esett az eső is, lent kellett várakoznia. Ő egy másfajta kortalanságot viselt. Azok kortalanságát, akik a szellemi retardáltság valamilyen fokán kénytelenek azt viselni; idétlenül, öntudatlanul. Kezében egy hurkapálcika-félét rázogatót, amit időről-időre az arca elé emelt és oldalt hajtott fejfelé vizsgálgatót.

Az előző heti statisztikát bogarásztam. Még egyszer ellenőriztem a dátumbélyegzőt, kitöltöttem a menetlevelet. Kint az eső, bent a látogatók duruzsoltak. Napi csip-csup ügyekről, könyvekről, főleg detektív regényekről folyt a szó.

Egyszerre csönd lett. De olyan hirtelen támadt csend. Mindenki egy irányba nézett, az ablakon át mögém, bele a sűrű, vékonyszálú esőbe. Odafordultam én is.

Az történt, hogy idő közben leparkolt mellettünk egy kirakati bábukat szállító kocsi. A vezetőnek dolga akadhatott, s magára hagyta a rakományt. A látvány pedig az volt, ahogy a pálcikás fiú ott állt a kocsi mögött, arcát odadugva a platóról félig lelógó bábú-lány arcához, lucskos kóchaját simogatva, becézve. Az egész nem tartott soká, mert az anyja érte ment, visszavezette a buszhoz, és az alsó lépcsőre állította.

De előtte történt még valami.

A fiú egy pillanatra szembenézett velünk. A szemében élt egy kérdés, s ez a kérdés egyszerre volt csöndes és metszően számon kérő. S erre a kérdésre nem lehetett felelni, de kitérni sem lehetett előre. Valaki mintha üzent volna általa, hogy az élet nem csak kereszt, tilalom és szabály, hanem szabadabb, céltalanabb értelmetlenebb furor is, mint addig hittük.

Akkor, ott, megtudtam én is valamit az emberről. Valamit, amit magamba zártam és elhallgattam – örökre.” (Koncz Károly)

Itt már szinte nincs is látható, leírható reakció, csupán a belső töprengés, a figyelem, a készenlét a látottak értelmezésére, szavakká, gondolatokká formálására. Mégis mindnyájan többé, gazdagabbá válhatunk ezen gesztusok révén.

Szeles napon

„Ez a fránya kölyök itt a könyvtárban teljességgel az idegeimre megy. Nem bír vele az anyja, s falról a borsó, leperegnek róla az én feddő intelmeim is. Cikázik le s fel, a végtelenségig kiszámíthatatlan, s kifogyhatatlan a rosszkodás mindenféle módozataiban. Tisztára, mint egy gyerek. Ha formailag meg tudnám képezni szabatosan a köztünk feszülő antagonizmus lényegét, örök időkre tisztázott lenne (színről színre, s nem csak tükör által homályosan) a nemzedéki ellentétek kimerítő s mindáltalános mibenléte. Így csak annyit mondhatok, hogy ő nyolc, én meg majdnem harminckilenc éves vagyok.

Ez az ördögfattyá egy árulkodós Júdás. Multkor is odajön hozzám (ebből gondolom, hogy van még remény közöttünk egy konszolidált, szélsőségektől mentes koegzisztenciára), hogy egy koszos bácsi ruhát mos a férfi WC-ben.

Vadászjelenet: A fiatal vizsga kiszagolta a vadat a csalitosban. Most jelez a vérebnek, hogy megállják addig a zsákmányt, míg odaér a rettenetes Vadász félelmes, gyilkos fegyverével. Orrcimpáik remegnek, inaik hűrként pattanásig feszesek, de a test fegyelmezett, hosszas átörökléssel trenírozottak a gének.

Állunk az öregember mögött. Ványadt fenekén lóg és rezeg a nadrág, ahogy a mosdó fölé hajolva munkálkodik. Már majd' egy perce figyeljük szótlantul. Most megérezte a jelenlétünket, megfordul. Mögötte láthatóvá válik a félig eresztett kagylóban a megtúrókásodott tetejű szappanos víz. A szappantartó helyére odagyűrve egy meghatározhatatlan színű rongydarab: az inge. Kezében csöpög megnyúlt, elvékonyodott anyagú zokni. Koszlott zakó van rajta, alatta semmi. A nadrág derékban madzaggal kötött, leszakadozva egy-egy bújató. Horpatag, vörhenyes mellén szürkén, ritkásan ágaskodnak a szálak. Nagy, nyirkos, ártatlan, vén riadt szemek.

– Hol fogja ezeket megszáritani? – kérdem. Valami másra számíthatott a „hivatalosság” részéről, mert mintha megnyugodna, fellélegezne kicsit, de csak úgy, mint akinek már ügyis minden mindegy.

– Visszaveszem magamra. Elücsörgök egy órát a radiátornál, és egy hétre újra rendben vagyok.

Nem tartom fel, látom rajta, fordulna vissza a dolgához. Nincs is ezen mit tovább beszélni.

Rövid idő múlva már látom gubbasztani egy széken a fűtőtest közelében. Ahogy elhaladok mellette, orromban érzem a szappan friss illatát, ázott, nyirkos kabát nehéz szagával keveredve.

Mára vége a munkának, bezárjuk a kaput. Bekapcsoljuk a riasztót (nemrég szerelték), biztos, ami biztos. Megyek hazafelé. A könyvtárépülettől a METRO-lejáratig alig ötven méter. Sötétedik. Az ég portája tisztára seperve, hideg, éles szél nyargalász.

Hideg, éles szél fújd ki, szikkaszd ki lelkemből a keserűséget."

Koncz Károly nem közöl statisztikát, nem okoskodik, nem érvel; csupán leír érzékletesen, képgazdagon, magával ragadóan, hitelesen, s mi tudjuk, tapasztaljuk, hogy egyre nagyobb szükség van a "hypertext" használata mellett erre a csöndes, együttérző hallgatásra, amire egyébként egyre kevésbé vagyunk képesek. Mert a másik még el sem kezdte, még be sem fejezte, de már fogalmazzuk az ellenérveket, amelyeket persze a beszélő is jól ismer, de neki éppen a kibeszélésre, a meghallgatásra van a legnagyobb szüksége. Ha végigmondhatja, akkor majd egyetért velünk, ha félbeszakítjuk, kioktatjuk, akkor csak görcs, ellenkezés, agresszió a folytatás.

Nem von le tanulságokat s mi mégis megértjük, hogy ehhez az odaforduló, elfogadó hallgatáshoz, szeretetteljes figyelemhez legelőször is belső béke, belső csönd kell. Aminek előfeltétele a folyamatos "belső párbeszéd", a befelé figyelő, tisztázó kongruenciát, őszinteséget teremtő gondolkodás, meditáció. Ne mindig a magunk belső zaja legyen a lehangosabb! Kell még a másik feltétlen tisztelete, meg az a szelíd, bátorító, csöndes mosoly, amire valójában mindnyájan vágyunk.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Tehetséggondozás a könyvtárban

A mindennapi szóhasználatban gond nélkül beszélünk tehetséges focistákról vagy sakkozókról, kiemelkedő íráskészségű vagy éppen különleges matematikai teljesítményekre képes tanulókról, szervezési, főzési, előadói stb. talentumokkal megáldott emberekről. Valójában annyiféle tehetségről beszélhetünk, ahányféle emberi tevékenység létezik. A téma szakirodalmában kétféle meghatározás bukkan fel gyakran. Az egyikben a tehetség a kiemelkedő intellektuális képességgel egyenértékű fogalomként jelenik meg, s a további elemzés során az intelligencia (tanulékonyosság, a tanultak alkalmazási készsége) és a kreativitás (alkotókészség, a kitalálás, az újszerű egészek létrehozásának készsége) fogalmait szokták bemutatni. Természetesen számunkra is kikerülhetetlen kötelesség ezen alapfogalmak felvillantása még akkor is, ha elsődleges célunk nem az elméleti összefüggések aprólékos igazolása, hanem néhány konkrét könyvtári szituáció bemutatása és értelmezése. A tehetséghez hasonlóan az intelligencia esetében is szokásos megkülönböztetni az általános és különleges tényezőket. Egyszerűbben szólva a tanulékonyágnak (intelligenciának) van a személyiség egészére kiterjedő változata (gondoljunk a minden tárgyból egyenletesen jól teljesítő tanulókra), s természetesen léteznek az egy-egy területen kiemelkedő intelligenciájú és/vagy tehetségű gyerekek, felnőttek. A kreativitás, az alkotókészség esetén a fentiek mellett még további rész-képességek (fluencia = szóbőség, folyékonyág; originalitás = eredetiség, a szokványostól eltérő stb.) jelentőségét is taglalják a szakírók. A tehetség fogalmának másik típusú meghatározása megengedőbb, s nem csupán az intellektuális adottságokat hangsúlyozza, hanem a tágabban értelmezett teljesítményt is. Eszerint "a tehetség képességek halmozódása és egységbe szerveződése, amely gyakorlás esetén az átlagosnál magasabb szintű teljesítményt eredményez" (Pszichológiai értelmező szótár).

A fenti meghatározás egyúttal a fogalom összetettségét is sejteti, hiszen eleve halmozódó képességekről, sokféle adottság együtteséről beszélünk: a már emlegetett intellektuális képességek (originalitás, flexibilitás, fluencia) mellett tagadhatatlanul fontos szerepet játszanak bizonyos motivációs tényezők (kíváncsiság, problémaérzékenység, nyitottság, vállalkozó kedv, rendcsinálás iránti érzék), illetve néhány személyiségjellemző tulajdonság (nonkonformizmus, autonómiára törekvés, önellfogadás, humorérzék, játékoság).

Már az eddigi példák is bőven szolgáltatnak támpontokat a tehetség felismeréséhez, mivel a kíváncsiság, az eredetiség, a vállalkozó kedv, az átlag feletti teljesítmény stb. mind jól észlelhető tünetei a tehetségnek, de ugyancsak érdemes észrevennünk a színes, érzéketlen nyelvhasználatot, a képzelőerő, az érvelés eredetiségét, összetettségét, a gyakori és meglepő kérdéseket, a megfigyelés és a memória pontosságát, az új és régi ismeretek közötti kapcsolatok keresésének igényét is.

A képességek halmozódása természetesen csak lehetőséget jelent, s a valóban kiemelkedő, átlag feletti teljesítmények megvalósulása döntően a környezeti feltételektől függ, vagyis önáltatás lenne a tehetség szükségszerű érvényesülésében hinni.

„A kreatív gondolatok és tettek olyanok, mint a gyerekek – visszahozhatatlanok, gyengék, könnyen letörhetők” – írja Carl Rogers, a neves amerikai pszichológus.

A tehetséggondozás, képességfejlesztés általános elveinek taglalása előtt egy ma már klasszikusnak minősíthető, bár hazánkban még mindig csak szűk körben ismert kísérletet szeretnénk leírni, majd további (pozitív és negatív) könyvtári eseteket kívánunk bemutatni.

A kísérlet első fázisában patkányok tanulékonyágát vizsgálták három csoportban. Az első csoport rendszeresen, a teljesítménytől függetlenül jutalomban részesült (simogatták, becéztek őket, cukrot kaptak), a második csoport ismételt fájdalommal áramütést kapott feladatmegoldás közben a labirintusban, míg a harmadik csoportot semmivel sem kezelték. Az eredmények szerint a leginkább tanulékony csapat a jutalmazott, simogatott együttes volt, de

az áramutést elszenvedők is hamarabb tanulták meg a labirintust, mint a jutalmat és büntetést egyaránt nélkülöző „semleges” csoport.

A kísérlet második szakaszában általános iskolai tanulók intelligencia-vizsgálatát végezték el szakemberek, s az eredményeket minden esetben megvitatták az érintett pedagógusokkal, akik rendre minősítették a tesztek segítségével nyert adatokat. Néhány esetben azonban a szakemberek tudatosan megemelték, „meghamisították” a pontszámokat, mert a közepes, átlagos IQ-val (intelligencia quotiens, az értelem fokmérője) rendelkezők közül néhányat kiemelkedően jó intellektusúnak minősítettek. Az egy év múlva elvégzett ellenőrző mérések szerint ezeknél az eredetileg valóban közepes tanulónál mind az iskolai osztályzatok, mind az intelligencia-próbák eredményei szerint is jelentős mértékű javulás következett be!

A szakcikkekben Pügmalión-effektusként emlegetett jelenség éles fénnel világít rá szülői, pedagógusi, könyvtárosi felelősségünkre, s egyértelművé teszi, hogy a tanulók teljesítménynövekedése mögött valójában kizárólag a pedagógusi igények megváltozása húzódik meg. (Pügmalión a görög mitológia egyik királyi alakja, aki az általa faragott szoborba beleszeretve, az istenekhez imádkozva ajándékolta a kőalak megelevenedését.) Itt és egy sor hasonló esetben a tanulók mindenekelőtt a kitüntető figyelemnek igyekeztek megfelelni. Hiszen – az egyébként általános igazság a gyerekek esetében még nyomatékosabban érvényesül – önismeretünk, önértékelésünk minden esetben tükrözött jellegű, a másoktól érkező visszajelzések nyújtják hozzá az objektív támpontokat. Vagy másképpen fogalmazva: gyermekeink önképéért, önismeretéért mi felnőttek is jelentős mértékben felelősek vagyunk. Milyen teljesítményeket ismerünk el? Milyen jelzőkkel minősítjük őket? Mikor és hogyan büntetünk? Illetve hány-szor marad rezzenéstelen, közömbös az arcunk, mulasztjuk el a mosoly vagy simogatás kapcsolatot teremtő, bátorító, támogató, motivációs bázist teremtő gesztusát?

A követelés, a teljesítmények félreérthetetlen várása tehát felfelé húz, fejleszt, az igénytelenség pedig elkényelmesít, önelégültséget szül, s feltehetően a legnagyobb pedagógiai hiba a tehetségesekkel szemben. (Nem csak gyerekekre gondolunk!)

A következőkben a könyvtári keretekben előforduló atipikus példák mentén haladva szeretnénk érzékeltetni a könyvtárosokra háruló feladatok, lehetőségek sokféleségét.

Dadogós

„Az első csoportos foglalkozást harmadikos napközisek részére tartottam. Nagyon izgul-tam, és zavart a pedagógus jelenléte is. Kiválasztottam magamnak egy sápadt szőke kislányt, csak rá néztem, neki meséltem és tőle kérdeztem először valamit. A kislány válaszolt, de kiderült, hogy rettenetesen dadog. Mondanivalóját végigmondta, pedig a gyerekek elkezdtek kuncogni. Rájuk néztem, azt hiszem, elég szigorúan, és ők abbahagyták a nevetést, sőt később sem nevettek, amikor a kislány megszólalt. A foglalkozás végén a tanító néni gratulált, nem értettem, miért, a foglalkozás nem sikerült olyan ragyogóan. Aztán megmagyarázta, hogy a kislányból „igen” és „nem” válaszokon kívül mást még senki sem tudott kicsikarni. Gábor beiratkozott a könyvtárba. Kiderült, hogy nagyon szeret olvasni. Egy alkalommal zárás után megvár-t és együtt mentünk haza. Akkor beszélt először a szüleiéről. elmondta, hogy nagyon szigorúak, és otthon csak tanulni és dolgozni szabad, játszani és „csak” olvasni nem, a könyvtárból kölcsönzött könyvet a tankönyvei közé rejti. Gábor ezentúl rendszeresen megvár, elmesélte, mi minden történt vele időközben, s egy idő után már csak akkor dadogott, ha a szüleiéről beszélt. Az iskolában is kevesebb lett Gáborral a baj. Nagyon igyekezett, hogy rossz jegyet ne vigyen haza, mert a büntetés mindig ugyanaz volt: egy hónapig nem járhatott a könyvtárba.” (Kovács Mária, Siófoki Városi Könyvtár)

Példánk szinte laboratóriumi tisztasággal mutatja be a követelő, a kényszerűen osztályza-tokat adó, fegyelmező pedagógusi és az ettől radikálisan eltérő, elfogadó bátorító, mindenkit “ott, ahol ő tart”, egyénhez igazodó módon megszólító, nem büntető, nem minősítő könyvtá-ro-si szerepfelfogás közötti különbséget, mellyel sikerült a tanító kolleginát is alaposan meglepni.

Ami neki évek óta nem sikerült, az itt most szinte varázsütésszerűen bekövetkezett, az odaadó figyelem, az előlegezett bizalom, a tapintatos segítőkészség eredményeként igenek és nemek helyett a mind gördülékenyebbé váló mondatok. S milyen fájdalmasan pontos a diagnózis: "egy idő után már csak akkor dadogott, ha a szüleiéről beszélt". Miért nem vette ezt eddig észre a tanítónő, a rokonok, a szomszédság, a barátok? Persze ne vádoljunk, ne hibáztassunk senkit, sokkal inkább örüljünk ennek a gyógyító, tapintatos figyelemnek, szeretetnek, mellyel sikerült Gábor "nyelvét megoldani"!

„Segédkönyvtáros”

„Két éve, amikor ebbe az iskolába kerültem, fölfigyeltem egy hetedikes vékony, szőke, nyurga fiúra, aki állandóan, tanítási órán kívül is ott csellengett egyedül az iskolában. Csofalkoztam magamban, miért nincs otthon délutánonként ez a gyerek. Osztályfőnökétől megtudtam, hogy Józsi nem szívesen tartózkodik otthon. Szülei elváltak, édesanyja új élettársa a sógora lett, a gyerekekkel nem törődnek eléggé, gyenge tanuló. Egyszer behívtam a könyvtárba. Fölragyogott a szeme, amikor leültettem és elé tettem a sok szép és érdekes könyvet. Kérte, hogy feladatot is adjak neki, szívesen segít a kölcsönzésnél is. Ez a gyerek szinte mindennapos vendégem lett. Megtudtam, hogy sérült lelkű, gátlásos. Társai gyakran csúfolják félszége, gyenge tanulmányi eredménye és sportbeli ügyetlensége miatt. Fiú léte az egyedüli védekezési formának a sírást tekintette, ami miatt még inkább csúfolták társai. A véletlen úgy hozta, hogy a következő tanévben, nyolcadikban én lettem az osztályfőnöke. Ez a kisfiú bizalommal és örömmel fogadott, mint régi ismerőst. Kineveztem „segédkönyvtárosnak”, s azzal, hogy feladatokat adtam neki a könyvtárban, teljesen helyrebillent lelki egyensúlya. Osztálytársainak gyakran beszámoltam arról, milyen jól végzi munkáját Józsi a könyvtárban; s mivel sokat olvasott, gyakran kértem rá, hogy néhány mondattal ajánljon könyveket a hangos bemondón keresztül is társainak. Az osztályban kezdték egyenrangú társként kezelni. S amikor buzdításomra tanulmányi eredményén is 0,7-0,8 tizedet javított, kezdtek fölnevezni rá társai! Józsit rendszeresen korrepetáltam a könyvtárban, leckéjét ellenőriztem, amiért nagyon hálás volt. Én is rengeteg segítséget kaptam tőle a könyvtári munkában. Az iskola elvégzése után ipari szakmunkásképzőben tanult tovább. Azóta is hetenként meglátogat és beszámol mostani könyv olvasmányairól. Öröm hallgatni, milyen magabiztosan beszél, tele van élményekkel. Úgy gondolom, hogy a könyv segítette ennek a kisfiúnak az életét, önbizalmat és sikerélményt adott számára, s ez most már az én távollétemben is biztos támasza lesz.” (Baloghné Büte Mária könyvtárostánár, Székesfehérvár)

A testhezálló, egyénre szabott feladatok megtalálása, azok sikeres teljesítése, a kölcsönös szereteten alapuló, tartós kapcsolat – melyeket természetes módon legtöbb gyerek otthon meg is kap – itt a könyvtárban teremtdött meg. S az eredmény, lám ismét látványos volt. Hány és hány gyermek, fiatal cselleng, forgolódik körülöttünk, akikben nem sikerül felfedezni az egyedi, utánozhatatlan tehetséget, felszínre hozni a bennük rejlő lehetőségeket? Itt van a gyermek- és iskolai könyvtárak páratlan előnye minden más az iskolarendszer kereteiben működő intézménnyel szemben. Természetesen csak akkor, ha egyáltalán létezik ilyen irányú ambíció, ha jut rá időnk.

Meglepetés

„14 éves, esztergályos szakmát tanuló fiú esete: Már beiratkozáskor feltűnt rendkívüli féltérsége, szegényes szókinccse. Kérdéseimre – mi érdekli? mit szeret olvasni? – válasza a minden nyelven érthető vállvonogatás volt. Ennek ellenére megpróbáltam a 740 négyzetméteren elhelyezett állomány rendjét elmagyarázni újdonsült olvasómnak. Ajánlottam neki mesét, romantikus olvasmányt, sci-fit és így tovább. Teljes érdektelenség látszott a fiú arcán. Verset olvas-e? – kérdeztem utolsó reményemmel. Ő verset nem olvas, hanem ír! – közölte öntudatosan. Kértem, hozzon nekem néhányat. „Éppen volt nála” néhány. A fiatalember ma a megyei

írócsoport „fiatal költők” tagozatának tagja, segítségével megfelelő tanácsadókra és támogatókra talált. Sokat olvas, és időnként megjavítja otthonomban „hálából” a vízcsapot.” (Varga Józsefné, Nyíregyháza, Megyei Könyvtár)

A bevezetőben emlegetett “másokba vetett hit” idéződik ismét fel bennünk. Hányan és hányszor adományozták ezt a bizalmat a nyilvánvalóan hátrányos helyzetű, félénk, gátlásos gyerekeknek, amíg kisarjadhatott benne a költői mag? S az adakozó hitek, támogató, bátorító, segíteni akaró szavak és kezek nélkül vajon eljutott volna-e idáig? Ki tudja hányan várnak még a mi figyelmünkre, bátorításunkra, mozduló kezünkre?

Kerülni szeretnénk azonban annak látszatát, hogy a könyvtárak és a könyvtárosok környékén rendre “csodák” történnek, hogy tele van a padlás sikertörténetekkel. Sajnos, nem.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Kudarcaink, bizonytalanságaink

Csilla

„Nyolcadikos. Gyönyörű kislány s ragad a kosztól. Apja, anyja alkoholisták. Talpraesetten igazodott el a mindennapi teendők között. Rendszeresen olvasott, elsőre mindent megértett, és alkalmazni is tudta a hallottakat. Ő volt a „kiskönyvtáros”, a könyvtár pedig nyitástól zárásig az otthona. Aztán eltűnt. Kerestem, de csak az anyja jelenlétében tudtam beszélni vele: Csilla mi történt? Miért nem jössz? – Hát nem jövök - mondta halkan. Barátnőit is kérdeztem, őket is elhagyta, egy cigánykislánnyal barátkozik (ő nem az).” (Villányi Rózsa, Pécs, Városi Könyvtár)

A menekülés otthonról, a támaszkodás motívuma, az „ott szeretnék lenni, ahol elismernek” mozzanatai e néhánymondatos bemutatáson is átsütnek. S hiába ült ott nyitástól a zárásig ez még kevés volt az optimista záróakkord leütéséhez. Milyen jó is lenne ilyen esetekben nyom követéses vizsgálatokkal mégiscsak az olvasás, a könyvtár, a könyvtáros hosszú távú, játékony, hivatkozási ponttá válását, hatását bizonyítani. Itt mindössze egy biztató folyamat elindulásáról, az olvasó-könyvtáros kapcsolat megszilárdulásáról (kiskönyvtáros), s annak hirtelen megszakadásáról szerezhettünk tudomást. Marad a féltő aggodalom, meg a tanácstalan tehetetlenség érzése. Ki, hol és milyen módon figyelt azután Csillára?

Az édesalma-képű

„Négy nyolcadikos leányzó jó szerelmes könyveket kér: Szerelem legyen benne, de ne szex, és imádom bögni – mondják egymás szavába vágva. A leányzók Jókaiival távoznak, szexem elégedetten, de a negyedik kedvetlenül megy mellettük, fitymálva méregeti a Jókait is, a lányokat is. Na, gondolom, jössz te még ide, s akkor majd kifaggatlak. Talán méltóságodon aluli a Jókai? Még végig se gondolom az ügyet, jön vissza, immár egyedül. Hogy a többiek hülyék, először nem akart kölcsönözni, de most már adjak valami öneki valót. Mutogat egy cédulát, Merle haláltábor-könyvei, Mengeléről valami, Dachau története... De hát, édes lányom, miért nem mondtad mindjárt, iskolai feladathoz kell, ugye? „Egy frászt” – mondja búbájosan – „tetszik tudni, én szadista vagyok, ilyesmiket olvasok, nézegetek, ezekben gyönyörködöm!...” És sorolja, sorolja, mikben „gyönyörködött” eddig – filmek, amelyekben patakokban folyt a vér, könyvek – főleg az SS-ekről! -, hogy miként hatolt be sziszegve a gáz a kamrákba, hogyan kékültek-fulladoztak az áldozatok, hogyan boncolt Mengele eleven embereket... És mindehhez a teljesen normálisnak tűnő kislány, amolyan édesalma-képű, kis szőkeség, csupa mosoly a kis pofája – talán nem lett volna olyan vérfagyasztó az egész, ha csúnya, sánta, kancsal vagy púpos... Csak álltam, bámultam rá. Legyintett, hogy „á, én sem értem meg őt”, adjak akkor „valami galaktikát”, abban is sokat szenvednek, ha szelídebben is, mint ő szereti...” (Kalocsay Krisztina, Nyíregyháza, Megyei Könyvtár)

Kérem az olvasót, ne reménykedjék, nem ugratás, nem rossz vicc, nem blöff ez a történet. Ez maga a „véres” valóság! Ám nyilvánvalóan a kis szőkeség egyik tudatos, vagy tudattalan célja a meghökkenteni akarás volt, ami természetesen sikerült neki. Tehát a könyvtáros leplezetlen megrökönyödése akaratlanul is megerősítette a kislányt: érzékeny lelkű felnőttek körében máskor is sikerre számíthat szokatlan kérdéseivel. Ezek a „sikerek” azonban személyiségének nem igazán rokonszenves vonásait erősítik. Vannak tehát esetek (ez is az), amikor nem feltétlenül a legjobb válasz érzelmeink őszinte kinyilvánítása. A közvetlen reakció módja után érdemes gondolkodnunk még arról, hogy milyen olvasnivalót ajánlanánk hasonló helyzetben? Nem kecsegtet sikerrel a probléma „szőnyeg alá söprése”, nem segít a humoros könyv, az útleírás, a valami egészen más ajánlása. Talán inkább lehetne reménykedni az igazi műalkotások, a kegyetlen könyvek (Anna Frank naplója, A legyek ura, Árvácska stb.) katarzist teremtő erejében. Hátha az élvezet és az iszonyat közeli szomszédok?

„Rendkívüli találkozásaim közül – meséli az egyik megyei könyvtár kiváló olvasószolgálatosa – egy kevésbé szerencsés esetre emlékszem. Napokon keresztül pánikban tartotta népes olvasószolgálati gárdánkat egy szemmel láthatólag elmebeteg férfi, aki egy cédulával üldözte a könyvtárosokat, amelyre betűkre nem is hasonlító, olvashatatlan krikszkraksz volt írva. Ezt kéri, mondja, sürgősen. A válaszok: „Elnézést, nem tudom elolvasni”, „Ilyen nekünk nincs” stb.

Legközelebb igyekeztem „testközelbe” kerülni igényes barátunkkal, meg is szólított. Miután figyelmesen elolvastam céduláját, mosolyogva közöltem: Azonnal hozom, amit kért, bőven van a raktárban. Reakciója pánikszerű menekülés volt, többet nem jött hozzánk. Nem tudom, mi lett vele, s mi lett volna, ha...”

Az együttérzés, a segítőkészség, a tapintat mellett bizony sok esetben csak a humorérzék segíti a könyvtárost. De fordítsuk komolyra a szót! Sajnos társadalmunk egészében, tehát könyvtárainkban is egyre több a rendhagyó, riasztó magatartású egyén, aki hangoskodásával, alkoholos leheltével, drogos tekintetével félelmet, menekülést s időnként agressziót vált ki környezetéből. A türelmes megérteni és segíteni akarás párosulhat a könyvtáros éberségével, fokozódó veszélytudatával. Jó, ha az egészségügyi, pszichológiai és a rendőri szervezetekkel is kapcsolatot keres a szélsőséges megnyilvánulások esetére.

A lélektani szakkönyvek alapigazságai szerint az egészséges személyiségfejlődés egyik legfontosabb feltétele a tartós, bizalmas emberi kapcsolat. Akinek hosszabb időn át nincs legalább egy-két, érzelmi biztonságot, önerősítést jelentő kapcsolata vagy életének formatív – a személyiség kialakulása szempontjából kitüntetetten fontos, érzékeny – korszakában nem volt ilyen kapcsolata, annak személyisége többé-kevésbé maradandóan károsodik.

S ezzel eljutottunk a tehetséggondozás egyik sarkalatos követelményéhez, a tartós, meleg személyes kapcsolatokhoz. Természetesen az esetek döntő többségében ez az igény a családon belül kielégül, de a sok rokoni, baráti kapcsolat mellett bőven marad még simogatásra, biztatásra, jó szóra, szeretetre váró buksi fej a pedagógusoknak, s amint a fentiekhez hasonló példák ezrei bizonyítják, még a könyvtárosoknak is. Ráadásul a megszokott könyvtárosi rutin (rendelés, besorolás, csoportos foglalkozás, adminisztráció, statisztika stb.) is sokkal elviselhetőbbé, érdekesebbé válhat, ha a „gályapad” észrevétlenül „laboratóriumná” lesz (nemcsak Németh László emlékeiben), ha egy-egy „problematikus”, de tehetséges, szeretetreméltó olvasónk számára egyszer csak nagyon fontossá, követésre méltó, viszonyítási ponttá kezdünk válni. Ugyanakkor az eddigiek már egy újabb felismerés megfogalmazását is előkészíteték: a könyvtáros (továbbá magától értetődően a szülő és a pedagógus) legfontosabb nevelési (lélektani) munkaeszköze saját személyisége, s ezt az eszközt csiszolni, fejleszteni érdemes. Tehát a hatékony tehetséggondozás, nevelés elválaszthatatlan a fejlesztésre, tanításra, segítségnyújtásra vállalkozók kritikus önvizsgálatától, folyamatos önismeretre törekvésétől. Felismerjük-e magunkban

Pügmaliónt, a másik embert kitüntető figyelmünkkel, magasra tett mércénkkel, bátorító, szeretetteljes várakozásainkkal is formáló „emberszobrászt”? Megértjük-e elég pontosan a hozzánk fordulókat? Valóban azt adjuk-e, arról beszélünk-e neki, amit kértek, amire kíváncsiak, vagy csak mondjuk a magunkét? Hiszünk-e eléggé fejleszthetőségükben, szeretetreméltóságukban? Tudunk-e pózok, álarcok nélkül őszintén együttgondolkodni, töprengeni, véleményyt, meggyőződést vállalni?

Könyv Galileiről

„Sanyi kicsi kora óta járt hozzánk a könyvtárba. Tavaly egyszer azzal jött: tudunk-e könyvet ajánlati Galileiről? Nem tudtunk, átküldtük a felnőttkönyvtárba – ott se volt. Előszedték neki a lexikonokat meg mindent, amiből jegyzetelhetett. Jött is szorgalmasan. Aztán csillagászati

könyveket keresett, vitt, olvasott. Míg egy napon azzal fogadott kolléganőm, hogy itt volt Sanyi és elárulta, könyvet ír Galileiről! Meglepődtem, és nagyon örültem a törekvő, kutató gyerekeknek, s mikor legközelebb jött, érdeklődtem, biztattam. A beszélgetésből kiderült, hogy az iskolában nem nagyon méltányolják munkáját. Ott megvolt a skatulyája – átlagos, szürke emberke, aki nincs a legjobbak között. Mikor összeállt munkája, kérte segítsenek átnézni, kijavítani. Meg se nézték, azt mondták neki, tördődjön az iskolai dolgokkal, mert nem veszik fel oda, ahova jelentkezik (nyolcadikos, s ez a félév előtt volt). Ő dolgozott tovább megszállottan. Összebarátkozott a helybeli múzeumigazgatóval, egy társadalomkutató szakkör vezetőjével, egy zenetanárral. Így aztán akadt, aki rajtunk kívül is mellé állt, támogatta őt, s szakszerű tanácsokat is kapott. Mikor elhozta nekünk dolgozatát, KÖNYVÉT, bizony elcsodálkoztunk: szépen összefogott, körültekintő, szemléletes munka feküdt előttünk – Galileiről. Nem titkoltuk, hogy nagyon tetszik! A gimnáziumba "természetesen" nem vették fel (szakközépbe igen), de megírt egy olyan dolgozatot, könyvet, amit korosztályából kevesen tudnának! Amikor beköltette, elvitte az iskolába is. Alig akarták elhinni, hogy ő írta, de kezdtek büszkéké lenni rá. Valaki ajánlására a könyvet elküldte Erdei Grünwald Mihálynak a rádióhoz. Ő postafordultával, lelkesen gratulált neki, meghívta magához beszélgetni. Véleménye szerint a könyv megfelel egy egyetemi disszertációnak! Így aztán fiunknak egyszer talán része lesz komoly elismerésben, sikerben. Most már városban tanul, de ha itthon van, mindig benéz hozzánk, s beszámol dolgairól. Újabb tervei vannak, kutat, ír. De jó, hogy kitartóan ragaszkodott elképzeléseihez, s akadt egy-két segítő embere! Vajon hány ilyen van, s hány olyan, akire senki nem figyel?" (Michna Ottóné, Baja, Városi Könyvtár)

Amint utolsó példánk is látványosan bizonyítja: a könyvtár nem csupán eszközöket szolgáltat a tehetséges és az átlagos gyerekeknek, hanem természetes színtere a szokatlan, megdöbbentő kérdések sorának, ahol fegyelmezés, rendreutasítás helyett még az átlagos vagy gyenge tanulókat is egyenrangú partnerként kezelő könyvtárosok adnak (adhatnak) bátorítást, felvilágosítást és konkrét forrásokat a további munkához. De milyen finom és törekvő ez a közvetítő folyamat! Emlékezzünk "a kiskönyvtáros" Csilla elvesztésére! Sanyi esetében is lett volna lehetőség egy szemrehányó, vádló mondat megfogalmazására. "Nekem nem is említetted, hogy könyvet írsz" – mondhatta volna némi felelősségre vonó hangszúllyal a korábban sokat segítő gyermekkönyvtáros, amikor kolléganőjétől értesült a meglepő mozzanatról. Szerencsére nem hangzott el a rosszálló mondat, s megmaradt az érzelmi és intellektuális támogatás, az együttműködés töretlen szelleme, amelynek eredményeként a mű is megszületett.

Mindaz, amiről az előzőekben, megvilágító erejű példák segítségével szóltunk (könyvtáraink demokratikus légköre, a szokványostól eltérő gondolkodás támogatása, a motivációs bázis erősítése; szereplési lehetőségek, dicséret, biztatás, igényesség, személyes foglalkozás, kitüntető figyelem, illetve a kulturált, segítőkész, vonzó, követésre méltó könyvtáros-pedagógus felnőtték jelenléte), természetesen iskolai és olvasótábori tapasztalatokkal, esetekkel is kiegészíthető lenne. Hiszen a tartós, folyamatos együttlét jóval nagyobb esélyt ad a felfedezésre, s a hosszabb távú együttműködést megalapozó, kölcsönös rokonszervi kapcsolat kialakulására.

Tudjuk, kevés az idő, a gyermekkönyvtárak száma folyamatosan csökken, s az igazán jó könyvtárak rendszerint zsúfoltak. Sokkal több gyerek várja a véletlenszerűen adódó vagy tudatosan keresett felfedezés élményét, mint ahányan ebben ma még részesülhetnek. Mind ezt, sajnos, okaival s a változtatás csekély reményével együtt nagyon is jól ismerjük, de éppen ezért válik a felismerés nyomatékosává. Mennyivel több Pügmalión kezére váró gyereket szedhetnénk fel a lakótelepi játszótéren, a sarkokon (ahol egyébként egyre többen és egyre elveszettebben lödörögnek utcáinkon, tereinken lakáskulccsal a nyakukban, mert az ezredforduló Magyarországon a házasságok fele válással végződik, 2002 őszén a budapesti óvodákban lévő gyerekek 30%-a házasságon kívül született), hívhatnánk be rendezvényeinkre különösen a hideg, novembertől februárig tartó hetekben, hónapokban, mint ahányra ma még időnk és energiánk van!

Gyerekek tehát bőven vannak, sokan fel is keresnek bennünket (a hozzánk el sem jutókról külön fejezetet kellene írunk, például az "olvasótáborok" címszó alatt!), de vajon vagyunk-e elegenden könyvtárosok, pedagógusok, egyenrangú, jókedvű, adakozó szellemű beszélgetőtársak, netán lassanként követendő példaképekké váló felnőttek?

OSZK

Nemzeti Széchenyi Könyvtár

Epilógus

Az iskolarendszeren kívüli szakképzésben a mindössze egy éves tanfolyam kereteihez igazodva, csupán néhány kulcsfogalom (az egyes társadalmi rétegek közötti kulturális távolságok mértéke, az iskolázottság jelentősége, hátrányos helyzet, a szövegértés fontossága, az olvasás sokoldalú kapcsolatteremtő ereje, az olvasók előzékeny, segítőkész, tapintatos és szakszerű kiszolgálásának követelménye, kiemelten a család, az iskola, a könyvtár és minden egyéb egyházi, kulturális és civil szervezet jelentőségének tudatosítása, az empátia készségének fejlesztetősége, a tehetség felismerése és gondozása, a deviáns viselkedés kezelése, a megfelelő ellenstratégiák, például a humorérzék működtetése) felvillantására volt módunk.

Célravezetőbbnek ítéltük az elméleti alapvetés háttérbe szorítását, a definíciók tömegének elhagyását s mindezek helyett életközeli, gyakorlati példák, eseteírások sorával a közös töprengésre, eszmecserére, vitára kínálunk a megállapított órakerethez illeszkedő mennyiségű alkalmat.

S ezzel egyúttal direkt és indirekt ösztönzést szeretnénk adni mind az oktatóknak, mind a hallgatóknak az eszmegbeszélések folytatására, hogy a napi gyakorlat során felmerülő konfliktusait, siker- és kudarcélményeiket - az optimális válaszok keresésének igényével - vitassák meg, értelmezzék saját munka- és tanulótársaikkal. Hiszen minden bizonnyal ezekben az eszmecserékben csiszolódik, fejlődik leginkább a társadalmi (szociológiai) különbségekkel, a lélektani és pedagógiai összefüggésekkel kapcsolatos érzékenységük, majd tudatos ismeretrendszerük.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Irodalomjegyzék

Ajánlott irodalom

Segített a könyv, a mese (Vallomások életről, irodalomról, olvasásról) Szerk.: Bartos Éva, Bp. Magyar Olvasástársaság, 1999.

Koncz Károly: Történetek a könyvtárban Bp. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1994

A többkönyvű oktatás felé (Könyv- és könyvtárhasználati módszerek, példák Szerk.: Nagy Attila, Bp. OSZK KMK 1995

Pennac, Daniel: Nemkötelező olvasmány Bp. Fekete Sas Kiadó, 2001.

Felhasznált irodalom

(A fentiek mellett.)

Falussy Béla: Társadalmi-gazdasági trendek érvényesülése a népesség időfelhasználásában Bp. KSH, 2002. 116. és 122. p

Gereben Ferenc: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon = Könyvtárosok kézikönyve 4. Szerk.: Horváth Tibor – Papp István Bp. Osiris 2002. 33. és 43. p.

Nagy Attila: "Belelátok az élet dolgaiba" (Könyvtárhasználat kisvárosi középiskolások körében) = Könyv és Nevelés 2002/3. szám 74. p.

Nagy Attila: Nehéz pedagógiai helyzetek az olvasószolgálatban = Könyvtáros 1986/2. sz. 64-71. p.

Nagy Attila: Pügmalion a könyvtárban avagy felfedezésre vágyó tehetséges gyerekek = Könyvtáros 1987/3. sz. 149 – 155. p.

Tartalom

Bevezetés	3
Az ismeretág körvonalai	5
Az olvasás szociológiája	5
Adatok az olvasás mennyiségéről	5
Az olvasmányok összetétele	6
A könyvtárhasználat mutatóinak alakulása	7
Nehéz helyzetek	9
Alkalom a beszélgetésre	9
A kitiltott	10
Az olvasás lélektana és pedagógiája	11
A lélektani összefüggésekről röviden	11
Az olvasási kultúra közvetítőiről, a mesélésről és a mesélőkről	12
A család	12
Az óvoda	12
Az iskola	13
A könyvtár	13
Esetek és tanulságok	13
Család és olvasás	13
Hallom a hangodat	14
Fordított könyv	14
Nem hobbym az olvasás	15
Szembesültem önmagammal	15
Mintha magam írnám	16
Óvoda, iskola	16
Csak néhány könyvünk van	16
A szövegek és olvasataik	17
Nem hagyom el gyökereimet	17
Diákönkormányzat	19
Evolúciós szerkezet	20
Nagyapám szeme	20
Hipertext	21
A megértő hallgatás	22
Egy fénykép	22
Fiú pálcával	22
Szeles napon	23
Tehetőség gondozás a könyvtárban	25
Dadogós	26
„Segédkönyvtáros”	27
Meglépetés	27
Kudarcaink, bizonytalanságaink	29
Csilla	29
Az édesalma-képű	29
A deviáns	30
Könyv Galileiről	30
Epilógus	33
Irodalomjegyzék	34
Ajánlott irodalom	34
Felhasznált irodalom	34
Tartalom	35

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár